

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Ústav sociální práce

Dohled nad výkonem alternativních trestů na Královéhradecku

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jméno studujícího: Ivona Holečková
Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.
Studijní program: Sociální práce
Studijní obor: Sociální práce ve veřejné správě

Zadání bakalářské práce

Autor:	Ivona Holečková
Studium:	F19BK0065
Studijní program:	B0923P240001 Sociální práce
Studijní obor:	Sociální práce ve veřejné správě
Název bakalářské práce:	Dohled nad výkonem alternativních trestů na Královéhradecku
Název bakalářské práce AJ:	The Probation of Alternative Sentence Execution at Hradec Králové Region

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce bude věnována alternativním trestům, jejich ukládání a dohledu probačního střediska Probační a mediační služby nad jejich výkonem na Královéhradecku. Teoretická část bude zaměřena na jednotlivé druhy alternativních trestů. Praktická část se bude zabývat statistikou, proměnnými a rozhovory s pracovníky střediska PMS Hradec Králové, kteří dohled nad odsouzenými realizují. Zvolené metody: statistika, proměnné, studium dokumentů, kvantitativní výzkum a polostrukturovaný rozhovor

JELÍNEK A KOLEKTIV, Jiří. Trestní právo procesní. 2018. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3. JANUŠ A KOL., Jan. Tresty budoucnosti. 2020. Praha: Info.cz Online Media, 2020. ISBN 978-80-907780-0-9. ŠČERBA, Filip. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě: 2. vydání. 2014. Praha: Leges, 2014. ISBN 978-80-87576-93-9. LYONS, Lewis. Historie trestu: Justiční tresty od dávných dob po současnost. 2004. Praha: Svojtka Co., 2004. ISBN 80-7352-021-4. Právo pro každý den: Probační a resocializační program. 2006. Praha: Partners Czech, 2006. ISBN 80-903767-0-3. MATOUŠEK A KOLEKTIV, Oldřich. Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi. 2010. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

Garantující pracoviště:	Ústav sociální práce, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.
Oponent:	prof. PhDr. Jana Levická, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	30.4.2020

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „Dohled nad výkonem alternativních trestů na Královéhradecku“ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce PhDr. Daniely Květenkové, Ph.D. samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hradci Králové dne 24. 3. 2022

.....

Ivona Holečková

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce PhDr. Daniele Květenkové, Ph.D., která mi poskytla spoustu cenných rad a dále své rodině, která mě při studiu podporovala.

Anotace

Tato bakalářská práce bude věnována alternativním trestům, jejich ukládání a dohledu Probačního střediska Probační a mediační služby ČR Hradec Králové nad jejich výkonem na Královéhradecku, a to za roky 2016 až 2020. Z výkaznictví Okresního soudu Hradec Králové bude zjištěno, zda ukládání trestů na Královéhradecku v jednotlivých letech má stoupající či klesající tendenci. Dále bude zjišťováno, zda období roku 2020 a část roku 2021 byla v práci střediska Probační a mediační služby ČR Hradec Králové poznamenána vlivem pandemie onemocnění SARS-COV19. Teoretická část bude zaměřena na jednotlivé druhy alternativních trestů. Praktická část se bude zabývat statistikou, proměnnými a rozhovory s pracovníky střediska PMS Hradec Králové, kteří dohled nad odsouzenými realizují.

Klíčová slova: alternativní tresty a trestní opatření, probační a mediační služba ČR, probační pracovník, dohled nad odsouzenými, trestní zákoník a trestní řád ČR

Annotation

The bachelor thesis will be dedicated to alternative punishments, their application and supervision led by the Probation centre of Probation and Mediation Service CR Hradec Kralove upon their execution at Hradec Kralove region, regarding the years 2016–2020. Based on the records of District Court Hradec Kralove, we may ascertain whether the punishment application at Hradec Kralove region have been of ascending or descending tendency. Moreover, a survey based on whether the period of 2020 and partly 2021 was, regarding the functioning of Probation and Mediation Service CR Hradec Kralove, affected by the pandemics of SARS-COV 19. Theoretical part of the thesis will focus on particular types of alternative punishments. The second, practical, part of the thesis will concentrate on statistics, variables and interviews with the Probation centre workers by whom the supervision upon the convicted is realized.

Keywords: alternative punishments and penal measures, Probation and Mediation Service CR, probation worker, supervision upon the convicted, conditional sentences with supervision, community service, ban on attending sports or cultural and other social events, penal code

Obsah

Úvod	8
Teoretická část	10
1 Tresty v České republice.....	10
2 Probační a mediační služba ČR a její činnost restorativní činnost	13
3 Pracovní postupy v rámci přípravy na setkání s klientem – vymezení pomoci a kontroly	17
3.1 Vymezení pomoci	18
3.2 Vymezení kontroly	20
4 Druhy alternativních trestů v kontextu PMS	23
4.1 Domácí vězení	23
4.1.1 Rakouská právní úprava trestu domácího vězení	24
4.1.2 Slovenská právní úprava.....	24
4.2 Podmíněný trest s dohledem	24
4.2.1 Rakouská úprava	25
4.3 Obecně prospěšné práce.....	26
4.3.1 Slovenská právní úprava trestu povinné práce	27
4.4 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce	27
4.5 Komparace českého a norského modelu alternativních trestů	28
5 Metodologie výzkumného šetření.....	30
5.1 Cíl výzkumu, výzkumná strategie a předvýzkum.....	31
5.2 Metoda zpracování dat (kvalitativní a kvantitativní výzkumu)	32
5.3 Transformace výzkumných otázek do tazatelských otázek	34
5.4 Metody výzkumu	35
6 Výsledky výzkumu	38
Závěr	50
Seznam použitých informačních zdrojů	52
Seznam tabulek, obrázků a grafů	54
Seznam příloh	55
Přílohy	

Seznam použitých zkratek

AT – alternativní trest

DVO – dílčí výzkumná otázka

HVO – hlavní výzkumná otázka

I – informant

OPP – trest obecně prospěšných prací

OS HK – Okresní soud Hradec Králové

PMS ČR – Probační a mediační služba ČR

PO – podmíněné odsouzení

PO s dohledem – podmíněné odsouzení s dohledem

soc. práce – sociální práce

TO – tazatelská otázka

tr. řád – trestní řád

tr. zák. – trestní zákoník

Úvod

Bakalářská práce se zabývá tématem dohledu nad alternativními tresty Probační a mediační služby ČR na Královéhradecku. Téma alternativních trestů a dohledu nad jejich výkonem bylo zvoleno z důvodu amnestie v roce 2013, kdy došlo k velkému úbytku vězňených osob na základě rozhodnutí Prezidenta republiky ČR a často diskutovanému tématu přeplněnosti věznic, kdy alternativní tresty jsou náhražkou nepodmíněných trestů odnětí svobody. Dohled nad alternativními tresty je v kompetenci pracovníků středisek Probační a mediační služby ČR, kteří poskytují sociální práci v kontextu kontroly a pomoci. Při mé souvislé praxi (v rámci studia sociální práce) u Probační a mediační služby ČR, středisko Hradec Králové, jsem měla možnost vidět probační úředníky při výkonu sociální práce. Tato práce je různorodá a taktéž klienti této agendy. To mne vede k úvaze, zda je zde ještě prostor pro pomoc, zda tato práce už nejeví jen znaky kontrolní činnosti, když se jedná o dohled alternativních trestů a trestních opatření. Zamyslíme se nad tím, zda a jak funguje pomoc a kontrola poskytovaná pracovníky Probační a mediační služby ČR, v kontextu sociální práce. Cílem celé práce bude shrnout aktuální poznatky k roli Probační a mediační služby ČR jako prostředníka při ukládání alternativních trestů. Teoretická část vysvětlí pojem alternativní trest, probační a mediační služba a jejich sociální činnost s klienty. Úvodní kapitola tento termín rozvede a uvede tato specifika. Následující kapitoly jsou věnovány rozdělení a typologii alternativních trestů dle platné judikatury, popis Probační a mediační služby ČR a způsob vedení sociální práce v této organizaci. Další fází je studium dokumentů a potřebné literatury k danému tématu a komparace probačních systémů.

Bude vysvětlen základní pojem trest, alternativní trest, Probační a mediační služba České republiky, pomoc a kontrola v kontextu sociální práce, bude provedena komparace alternativních trestů v České republice, na Slovensku (jako dřívější součást Československa) v Rakousku a v Norsku. Rakousko je pro komparaci důležité z důvodu hlavního výzkumného cíle a využívání prvku pomoci.

Metodologická část práce je věnována analýze výše zmíněných kritérií. Výsledkem jsou číselné hodnoty a tabulky, které obsahují údaje o uložených alternativních trestech k výkonu dohledu Probační a mediační služby ČR, středisko Hradec Králové v letech 2016–2020. Bude

zjišťováno, zda počty uložených alternativních trestů na Královéhradecku mají klesající či stoupající tendenci.

Výzkum proběhne formou polostrukturovaného rozhovoru, což je metoda kvalitativního sociologického výzkumu. Kvantitativní metodou výzkumu budou zjišťovány počty udělených alternativních trestů na Královéhradecku v letech 2016–2020. Hlavním výzkumným cílem bude zjistit, jak probační pracovníci v rámci své sociální práce pracují v kontextu pomoci a kontroly. Dílčí výzkumné cíle se zaměří na sociální práci v kontextu pomoci a kontroly, zjištění vlivu dopadu pandemie covidu-19 na klienty PMS a realizaci sociální práce v této době a plnění podmínek dohledu.

Bakalářská práce může být přínosná pro probační pracovníky středisek Probační a mediační služby ČR, pro pracovníky, kteří pracují s odsouzenými v kontextu alternativních trestů, studentům sociální práce a široké veřejnosti k rozšíření povědomí o práci probačních pracovníků.

Teoretická část

1 Tresty v České republice

První kapitola se zabývá vysvětlením pojmů jednotlivých trestů, které jsou ukládány dle platné judikatury v rámci České republiky. Obecně je známo, že slovo trest znamená nějakou sankci nebo omezení, jímž se domáháme dodržování pravidel daného společenství. Podle platného právního řádu ČR lze ukládat tresty pouze za trestné činy, které jsou členěny na přečiny a zločiny. Jednotlivé druhy trestů se dále člení na: trest odnětí svobody, domácí vězení, obecně prospěšné práce, propadnutí majetku, peněžitý trest, propadnutí věci, zákaz činnosti, zákaz držení a chovu zvířat, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ztráta čestných titulů nebo vyznamenání, ztráta vojenské hodnosti a vyhoštění.

Tato bakalářská práce se zaměří pouze na ty alternativní tresty, nad kterými vykonává dohled Probační a mediační služba ČR. Dohledem se rozumí pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem PMS, který zahrnuje spolupráci při vytváření a realizaci probačního plánu dohledu a kontrolu dodržování podmínek uložených pachateli soudem, vyplývající ze zákona. Účelem dohledu se rozumí: kontrola a sledování chování pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti, odborné vedení a pomoc s cílem zajistit, aby v budoucnu pachatel vedl řádný život. V rámci dohledu jsou stanoveny povinnosti pachatele a povinnosti a oprávnění probačního úředníka, které jsou uvedeny v trestním zákoníku. Ty budou následně blíže specifikovány a zjišťováno, jakým způsobem je v kontextu sociální práce zapojen prvek pomoci.

Pojem alternativní trest lze považovat v současnosti za diskutabilní téma, a to jak v oblasti soudnictví, tak i laické veřejnosti. Česká republika z dlouhodobého hlediska trpí přetíženým vězeňským systémem a vymyká se evropskému průměru odsouzených. Nabízí se tak varianta, jak účinněji využívat a ukládat jiné tresty než tresty související s přímým odnětím svobody, jimiž jsou kupříkladu alternativní tresty s ohledem na možnosti právního řádu ČR. Z hlediska dob minulých lze spatřit proměnlivou tendenci trestání. Jak uvádí Januš a kol. (2020, s. 7–14) tresty disponují několika funkcemi, které se postupem času mění. V minulosti bylo cílem společnosti pachateli především ublížit. Z toho důvodu byly ukládány tresty tělesné, bolestivé či dokonce smrt. Nyní je však prioritou ochrana společnosti a náprava pachatele, ale ani to se

nedaří tak, jak se očekává, neboť poměr recidivistů (opakovaně odsouzených) je v České republice nadprůměrný. Z dostupných analýz vyplývá, že je nutno změnit soudní praxi a více se zaměřit na ukládání právě zkoumaných alternativních trestů (Januš, 2020, s. 13–14).

V České republice si v r. 2019 odpykávalo trest odnětí svobody 22 tisíc osob v takřka čtyřech desítkách věznic. Jednalo se nejčastěji o Čechy, Slováky, Ukrajince i Vietnamce. Z toho můžeme dovodit, že alternativní tresty jsou u nás nedostatečně využívaným druhem trestu. Náklady na jednoho odsouzeného ve věznici představují 330 tisíc Kč ročně, což je pro systém ekonomicky zatěžující. Řešením je prevence a motivace lidí k vedení řádného způsobu života a tím netrestání. Zajímavou vizí disponuje Ministerstvo spravedlnosti, týkající se vzniku probačních domů, kde se bude jednat o pobytové programy, umožňující rozsáhlou sociální práci s pachateli po podmíněném propuštění z výkonu trestu, kdy na základě tohoto opatření bude zajištěna kontrola a rovněž dohled nad uloženými přiměřenými opatřeními, povinnostmi a omezeními. Tento koncept vystihuje současné evropské trendy a jeho cílem je směřovat více trestní politiku k ukládání alternativních trestů; což významně zohledňuje ekonomickou úsporu. Probační domy již fungují v Norsku či Velké Británii a dalších zemích. Úkolem probačních domů je společně s poskytováním ubytování i nabídka tzv. socializačních programů. Dle představ ministerstva toto vše by mohlo napomoci k upevnování pracovních návyků, k vedení soběstačnosti, stabilizaci rodinných vazeb a také k udržení stálého zaměstnání. Tato opatření by měla mít optimální dopad na resocializaci odsouzených a snížení případné recidivy (Januš, 2020, s. 17–28). Počty uložených alternativních trestů na Královéhradecku v letech 2016–2020 budou konkrétně uvedeny v praktické části této bakalářské práce.

Dle Ščerby (2014, s. 15–17) je nejen snahou snížení finančních nákladů a zlepšení výkonnosti systému trestní justice, ale vzhledem ke zvyšujícímu se počtu méně závažných trestných činů, využití více alternativních trestů, resp. ukládání, což znamená hledat odklony v trestním řízení. Toto je celosvětově účinný prostředek racionalizace trestní justice. Sankční opatření, která nejsou spojena s přímým odnětím svobody, spolehlivě plní cíl lépe než věznění.

Komparace systému českého a rakouského je pro bakalářskou práci přínosná a inspirativní. Většina institutů českého trestního práva má adekvátní protějšek, výjimkou je institut obecně prospěšných prací, které rakouské právo jako samostatný trest nezná.

Alternativní tresty můžeme včlenit jak do restorativní justice, tak i do retributivní justice. Soudní systém v České republice a trestní politika je ovlivňována novým trendem restorativní justice. Princip této justice vychází z práce s pachateli a oběťmi trestných činů v kontextu Probační a mediační služby České republiky. Restorativní justici můžeme chápat také jako proces, který v maximální míře má zájem zapojovat ty, kdo mají na daném trestném činu podíl a společně zjišťovat a řešit újmu, povinnosti a potřeby s cílem přivodit ozdravení a věci dát do pořádku a souladu. Do českého trestního práva pojem restorativní justice pronikl v druhé polovině devadesátých let 20. století, a to prostřednictvím sociálních pracovníků. Také jde o inspiraci získanou z dostupné odborné literatury a dále praxí ze zemí, jako např. Kanada, Německo, Rakousko. Restorativní justice zastává a obsahuje hodnoty a principy, jako jsou např. respekt, dialog, odpovědnost, participace, dobrovolnost, vyváženost, pospolitost a individualita (Květenská, 2016).

Probace a alternativní tresty vycházejí ze vznosné myšlenky, že každý jedinec (pachatel) si zaslouží druhou šanci. Nicméně trestní politika v České republice směřuje k tomu, že výchovný efekt těchto „šancí“ se stává sporným. Ve snaze vyprázdnit věznice došlo ke změně zákonů, které umožňují, že v případě nevykonání alternativního trestu nenásleduje automaticky přeměna v nepodmíněný trest, ale opět se ukládá trest alternativní. Např. pokud odsouzený nevykoná trest obecně prospěšných prací, nemusí být přeměněn v nepodmíněný trest odnětí svobody, ale může být uložen trest domácího vězení (další forma alternativního trestu). Dále např. nevykonání peněžitého trestu, resp. nezaplacení, může být přeměněno v trest domácího vězení nebo v trest obecně prospěšných prací. Motivovat tedy odsouzeného-klienta, ke splnění uložených podmínek soudem je pro probačního pracovníka stále těžší (Tomášek, Rozum, 2016, s. 1).

Při zamyšlení se nad tématem dohledu alternativních trestů u probační služby z významu slova dohled může pro mnohé vyplývat, že je tato činnost o kontrole pachatele (odsouzeného), a to k plnění jeho omezení a povinností. Výzkumem a dílčími cíli bude zjištěno, zda probační pracovníci v rámci plnění dohledu vykonávají i formu pomoci v kontextu sociální práce.

2 Probační a mediační služba ČR a její činnost restorativní činnost

Druhá kapitola analyzuje pojem a význam Probační a mediační služby České republiky, zajišťující dohled alternativních trestů. Jde o organizační složku státu, která vznikla na základě zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, k plnění zákonem daných úkolů v trestních věcech, které byly projednány, a u nichž bylo vydáno meritorní rozhodnutí. Je součástí restorativní justice, která znamená obnovující justici a nápravu a úzdravu, což bylo smyslem zakladatele Howarda Zehra. Restorativní justice vnesla do českého práva větší využívání možností alternativních trestů a participace poškozeného v trestním řízení. V důsledku toho se zvýšila potřeba vzniku funkce probačních úředníků, dohled nad výkonem trestů odnětí svobody s podmíněným odkladem a uloženým dohledem, vytvoření podmínek pro uložení tohoto trestu a působení jako tzv. prodloužená ruka soudu při výkonu trestů alternativních. Za zřízením této vládní organizace pro probaci a mediaci v trestním řízení stála myšlenka, že obviněnému a poškozenému poskytne prostor a možnost urovnat nelehkou situaci, která vznikla v důsledku trestné činnosti a vytvořit podmínky pro alternativní řešení, a to formou odklonu v trestním řízení či uložení alternativních trestů. Je protipólem retributivní, odplatné a trestající justice (Jelínek, 2018, s. 286).

Tato organizace má v rámci trestního řízení široké pravomoci a slouží k naplnění tří stěžejních cílů. Prvním je napomáhat integraci – znovuzачlenění pachatele do společnosti, druhým cílem je participace poškozeného v rámci řízení a třetím cílem je spolupůsobení při ochraně společnosti, tj. identifikací a odstraňováním příčin trestné činnosti a vedení pachatelů k řádnému způsobu života (Jelínek, 2018, s. 286).

Dle Šterna (2010, s. 12–14) Probační a mediační služba ČR deklaruje tři hlavní cíle činnosti, a to integrace pachatele, ochrana společnosti a také podpora poškozených, vycházející ze spolupráce dvou oblastí – sociální a trestní. Jde o specifickou sociální práci. Propojením vyváženosti těchto dvou sfér vznikla multidisciplinární profese v trestní oblasti. Sociální práce se svými přístupy a nástroji funguje jakožto prostředník v konfliktu těchto norem.

Púry a Šámal, autoři mnoha právních publikací a experti na české právo, jako definici probace uvádějí: závislost na výroku o vině, odklad trestu odnětí svobody nebo výroku o trestu,

konstruktivní péči (pomoc) a dohled probačního pracovníka směřující k převýchově pachatele a jeho řádnému životu v budoucnu. Jednotlivé úkoly PMS se dělí do čtyř oblastí, a to probační činnosti, mediační činnost, úkoly v řízení proti dětem a mladistvým a práce s poškozenými a oběťmi trestných činů. Dosavadní činnost PMS je hodnocena velmi kladně, přesto je dlouhodobě poukazováno na její nedostatečné personální a materiální zabezpečení (Jelínek, 2018, s. 285). Cílem této práce je popsat probační činnost, dohled nad alternativními tresty v kontextu kontroly a pomoci.

Pojem probace je z latinského slova „probare“, což je zkoušet, ověřovat či dohlížet. V praxi probační a mediační služby jde o výkon dohledu pracovníka, který má ověřit, zda je klient schopen žít ve stanovené zkušební době řádným životem. Dle Šterna se jedná zejména o zajištění výkonu a organizace dohledu úředníka PMS u uložených alternativních opatření a trestů, resp. podmíněný trest spojený s dohledem, trest obecně prospěšných prací, podmíněné propuštění z výkonu trestu se stanoveným dohledem, zákaz vstupu na sportovní a jiné společenské akce a rovněž propuštění z ochranného léčení, kde byl stanoven dohled (Štern, 2010, s. 71). Probační a mediační služba České republiky má v systému moderní trestní justice svůj významný podíl. Zajišťuje výkon uložených alternativních opatření, taktéž se podílí na přípravě jejich ukládání a výběru vhodných případů – obviněných, pro tuto formu trestu. Jinými slovy je ona tou, která přispívá k tomu, aby alternativní způsoby sankcionování nebyly využívány v nevhodných případech, tj. u obviněných, kteří by např. alternativní opatření vnímali pouze jako projev benevolence ze strany státu a u těch, u kterých by nesplnil svůj skutečný účel, výchovný, trestní. Dosažení účelu alternativních opatření je bez působení úředníků a asistentů probační a mediační služby prakticky nepředstavitelné. Probační a mediační služba je jedním z důležitějších pilířů moderního přístupu modelu restorativní justice (Ščerba, 2014, s. 27–28).

Jelínek (2018, s. 286) jako probační činnost chápe dle zákona o PMS organizování a výkon dohledu u obviněných, kontrolu výkonu trestů alternativních, a to včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzených v rámci zkušební doby podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a poskytování individuální pomoci a působení směrem k řádnému vedení života, tak, aby vyhověl uloženým podmínkám dohledu a došlo k obnově narušených společenských a právních vztahů. Dohledem je osobní pravidelný kontakt odsouzeného s probačním úředníkem, spolupráce při realizaci a vytváření probačního dohledu a plánu, a to

včetně kontroly dodržování uložených podmínek. V rámci uloženého dohledu má obviněný stanovenou povinnost spolupracovat s probačním úředníkem na vytvoření a plnění probačního plánu. Jde o soubor cílů a úkolů šitých přímo na míru konkrétnímu obviněnému tak, aby jej směřoval k vedení řádného způsobu života a k dodržování podmínek, které byly stanoveny soudem v odsuzujícím rozhodnutí.

Dle Úlehly (2005, s. 32) profesionální způsoby sociální práce, resp. pomoc a kontrolu, lze uskutečnit osmi tomu odpovídajícími způsoby práce. Aby byly profesionální, musí splňovat dvě podmínky, tj. musí být výsledkem volby mezi alternativami. Pracovník musí mít pro každou situaci různé alternativy řešení. Druhá podmínka je ta, že užitečnost pomoci i kontroly posuzuje klient a úkolem pracovníka je zajistit, aby klient tuto podmínku mohl naplnit. Můžeme zmínit ještě další podmínku, která se týká pomoci a nabízení pomoci. Je to podmínka estetická, která vyžaduje, aby pomoc pro klienta i pracovníka byla příjemná, jinými slovy pomoc nemá bolet. Probační činnost v kontextu sociální práce je mírně odlišná od sociální práce. Probační úředníci nepřicházejí vstříc klientu s řešením jejich situace, jejich potřeby nejsou prioritní, základem a prioritou je dodržení stanovených podmínek dohledu a v rámci této činnosti se snaží klientu jako druhořadě vypomáhat i v jejich sociálních oblastech, bydlení, pomoc s dluhy, s umístěním do pracovního poměru apod. Při této sociální činnosti – pomoci, výzkumem bude zjištěno, zda klienti mají snahu se více „snažit“ plnit podmínky dohledu.

Hlavní činností pracovníka probační služby je právě dohled, který je spatřován v práci s klientem, osobní kontakt s ním, zmapování jeho rizik a potřeb, sestavení plánu dohledu a poté kontrola. Při ní se zjišťuje, zda klient dodržuje stanovené podmínky. Pravidelně vyhodnocuje a aktualizuje plán dle aktuální situace klienta a s tím související vypracovávání zpráv pro jednotlivé soudy. Základními prvky práce je kontrola a pomoc, což je i základem sociální práce (Štern, 2010, s. 74). Podle odborných názorů je u dohledu prvořadá kontrola, čímž je zajišťována společností ochrana před pachatelem a eliminace rizik opakování závadového chování. Naším výzkumným cílem je zjistit, že i pomoc by měla být zastoupena a mnohdy pro zajištění dodržování dohledu i významnější. Dle Matouška (2001, s. 184) se setkáváme s vymezením sociální práce a cílů, které je opřeno o koncept sociálního fungování, což znamená za prvé pomáhat jednotlivcům zlepšovat jejich sociální fungování a za druhé měnit sociální podmínky tak, aby chránily tyto jednotlivce a systémy před potížemi ve fungování. Lze to laicky tedy aplikovat na sociální práci u PMS v tom smyslu, že tedy kontrola odsouzeného, jak

plní podmínky dohledu, může být i pomocí, neboť tímto pomáháme chránit jednotlivce i společnost před potížemi ve fungování. Výzkumem a studiem monografií bude zjištěno, co je pomoc a kontrola poskytovaná probačními pracovníky v kontextu sociální práce, tedy v odborně vedeném způsobu sociální práce.

3 Pracovní postupy v rámci přípravy na setkání s klientem – vymezení pomoci a kontroly

Třetí kapitola bude zaměřena na pracovní postupy a přípravu na práci s jednotlivými klienty, tedy o sociální práci v kontextu pomoci a kontroly. Dohled je prováděn formou pravidelně daných konzultací, stanovených datem a přesným časem, dle harmonogramu stanoveným probačním pracovníkem PMS. Prvotní kontakt je stanoven písemnou formou ze strany PMS. Probační pracovník si musí nastudovat u každého klienta jeho osobní spis, meritorní rozhodnutí soudu, jeho celkovou trestní minulost z opisu rejstříku trestů a z dalších písemností, které spis obsahuje. Při přípravě si ujasní svou roli v případě, nevytváří si předsudky, klienta si tzv. „neškatulkuje“ a stanoví si cíle rozhovoru. Zásadou sociální probační práce je důstojnost jednání s klientem, vyváženost a přiměřená podoba intervence, být dopředu připraven i na takové situaci, kdy např. klient přijde na kontakt pod vlivem návykových látek či alkoholu, přijde se značnou časovou prodlevou a tím zkomplikuje další nařízená jednání a kontakty, kdy i přes tyto komplikace se bude snažit s pracovníkem např. manipulovat, uvádět nepravdivé informace, hovořit žoviálně atpod.. Taktéž je povinností probačních úředníků klienta řádně poučit o podmínkách dohledu a o jeho povinnostech, způsobu realizace dohledu, o dopadech a postizích v případě absence jejich plnění.

Je zapotřebí dbát na to, aby klient vše dobře pochopil (*zjištěno i při praxi, kdy pracovnice PMS důrazně požadovala, aby klient vše opakoval a také aby sám svými slovy vysvětlil, že to chápe, že ví, jaké má povinnosti, např. co doložit k dalšímu kontaktu za podklady atd.*). Musí být srozuměn s tím, že neplněním daných povinností mu hrozí sankce. Rozhovorem na PMS Hradec Králové byl u pracovníků PMS zjištěn fakt, že pasivními nástroji pracovníka vůči klientu jsou informace, které se mu poskytují, vedení dokumentace a spisu, získávání, prověřování podrobností o klientu z dalších zdrojů bez jeho spolupráce. Aktivními nástroji je osobní kontakt s klientem, což je zejména rozhovor na profesionální úrovni. Konzultacemi se formulují cíle, kterých by klient měl dosáhnout ve spolupráci s probačním pracovníkem, k jeho zvyšování kompetence při řešení jeho životních situací, motivovat jej ke změnám, které povedou k řádnému životu. Je prvořadé, aby klient věděl, že on je tím, kdo je právě zodpovědný za řešení svých problémů a úkolů. Probační pracovník jej v této jeho pozici povzbuzuje, motivuje

a zkompetentňuje, aby dále veškeré své záležitosti řešil v budoucnu již bez střetů se zákonem a v souladu s řádným životem (Štern, 2010, s. 75–76).

Probační plán dohledu je zásadní dokument, odrážející získané informace, analýzu rizik a potřeb klienta. Jde tedy o klíčovou smlouvu mezi klientem a střediskem Probační a mediační služby ČR. Umožňuje roztrždit obsah dohledu a popis aktivit klienta k vedení řádného způsobu života do zcela jasně konkretizovaných postupných kroků. Tyto pak směřují k pevně stanovenému cíli. Proto je nezbytností plán v pravidelných intervalech aktualizovat, hodnotit, neboť z toho vyplynou relevantní data, zda klient své povinnosti splnil a které nadále zůstávají v režimu plnění. Jde například o náhradu škod poškozeným, omezení (zdržet se pobytu v konkrétním místě, návštěvy kulturních a sportovních akcí, zdržet se konzumace alkoholických nápojů, omamných a psychotropních látek, dále povinnosti související s nařízenou léčbou závislostí, podrobování se resocializačnímu programu, programu psychologického poradenství apod.). Nedílnou součástí sociální práce probačního pracovníka je návštěva klienta v místě jeho bydliště, kdy účelem je seznámit se s přirozeným sociálním prostředím klienta, popsat sociální zázemí, vztahy a také ověřit informace a skutečnosti, které klient sdělil probačnímu pracovníku.

Probační pracovník je povinen vypracovávat zprávy o realizovaném dohledu dle požadavku soudu, resp. státního zástupce. Zpráva musí obsahovat základní informace o aktuální životní situaci klienta, zhodnocení spolupráce s ním a event. další návrhy na průběh dohledu, včetně návrhu na opatření pro případ, že klient neplní podmínky stanoveného dohledu příslušným rozhodnutím. Zpráva má pevně stanovenou strukturu, kterou probační pracovníci dodržují. Rozčleněna je do jednotlivých částí, kdy jedna mapuje poměry klienta, pobyt, aktuální osobní situaci a zaměstnání a zhodnocení, zda a jak klient plní probační dohled. Další část obsahuje stanovené povinnosti, omezení a event. další povinnosti, které vyplývají ze zákona. Obsahuje také vlastní průběh dohledu a spolupráci s probačním úředníkem, tedy právě realizovanou sociální práci s klientem. V ní hodnotí, zda a jak klient spolupracoval, zda dokládal požadované informace a plnil veškeré své soudem stanovené povinnosti (Štern, 2010, s. 79).

3.1 Vymezení pomoci

Matoušek na probační pracovníky nahlíží jako na sociální pracovníky, patřící do nové oblasti sociální práce po roce 2000. Jejich oblastí práce jsou alternativní tresty a alternativní postupy trestního řízení. Probačním pracovníkům jsou svěřovány úkony, které souvisí s návrhem těchto

postupů a kontrolou jejich realizace (2001). Z osobně získaných zkušeností na PMS zjištěno, že pracovníci probační služby nemohou ukládat jiné povinnosti, než které byly uloženy soudem a které vyplývají ze zákona. Může pouze konkretizovat obsah povinností, ale nesmí stanovovat nové povinnosti, byť by mohly reálně přispět k naplnění účelu dohledu a k řádnému vedení života obviněného. Není tím vyloučeno, aby probační pracovník doporučil dodržovat jisté omezení a povinnosti, které v rámci dohledu nejsou stanoveny či nevyplývají ze zákona. To je možné považovat za odborné vedení klientů a probační pracovník v takovém případě klientovi dá najevo, že nerespektování těchto doporučení pro něj nemůže mít žádné negativní právní důsledky. Pokud klient sděluje nějaké problémy, např. s ubytováním, hledáním zaměstnání, zneužíváním návykových látek, alkoholických nápojů, splácením dluhů, v tu chvíli probační pracovník hledá varianty, jak klienta nasměrovat na další návazné služby nebo mu přímo pomoci s danou problematikou. Z mé praxe na PMS mohu zmínit situaci mladé klientky, která v rámci plnění dohledu při jedné z návštěv sdělila problémy s dalším odsouzením a s placením dluhu. Probační pracovnice ji požádala o veškeré podklady, požádala dotčené organizace o výčet částek, které klientka dluží a na dalším setkání ji poskytla veškeré informace a rady, jak by měla klientka danou situaci co nejlépe vyřešit. Bylo možné ji např. v rámci kontextu pomoci vytvořit splátkový kalendář, odkázat ji na oblastní charitu, kde s dluhy a event. oddlužením pomáhají. Také je zapotřebí zmínit nový institut oddlužení, který byl realizován na přelomu podzimu a zimy roku 2021 - akci „Milostivé léto“, kdy klientům vycházel vstříc s dluhy a kdy mohlo dojít ke snadnějšímu oddlužení.

Mezi pomocí a kontrolou vznikl rozpor již od počátků sociální práce. Dle Šveřepy je sociální pracovník jako v odstředivce, kde se neustále mění otáčky, kdy jednou přidá a jindy ubere, jednou velí ukáznit a jindy podporovat (2008, s. 240). Úlehla (2005, s. 18–20) v knize Umění pomáhat popisuje pomoc a kontrolu. Cokoliv pracovník dělá, je forma pomoci nebo forma kontroly. Oboje je technická výbava sociálních pracovníků. Obě formy jsou potřebné a jde o profesionální způsob práce. Pomocí se myslí dojednaný způsob společné práce, kterou si přeje klient, pracovník ji nabídl a klient si ji zvolil. Cestou k uskutečnění pomoci je její nabízení.

Dle Matouška (2001, s. 103) Scally a Hopson rozlišili šest druhů pomoci druhým, a to podle potřeb osoby, která pomoc vyhledala: pomáhání podáním jednoduchých věcných informací, pomáháním poskytováním rad, pomáhání prostřednictvím učení, pomáhání prostřednictvím

psychologického náhledu, pomáhání prostřednictvím přímé akce a pomáhání vyvolané změnou systému. Klíčové pro odborníky je motto: „*Pomáhat znamená pomoci lidem, aby si dokázali pomoci sami*“. Lze použít podobenství, že když má někdo hlad, je spíše dobré jej naučit chytat ryb než mu věnovat část úlovku. Z jiného úhlu pohledu tedy lze říci, že pomáhat znamená určit a objasnit problém tak, aby se klient mohl sám za sebe rozhodnout, co udělá.

Dle Úlehly (2005, s. 18–20) máme v naší kultuře zastoupeny tři modely pomáhání – židovský, křesťanský a třetí model, zformulovaný filozofem Prótagorásem. Tento model mj. říká, že posoudit, zda pomoc je opravdovou pomocí, může toliko příjemce. Důležité je nahlížet na pomoc a kontrolu jako na rovnocenné kvalitativní přístupy ke klientu. Podstatné je umět pojmenovat ambivalenci pomoci a kontroly, nahlížet na ni z více pohledů a umět na ně zareagovat. Klienta k sociálnímu pracovníku a jejich vzájemnému setkání přivádí žádost, touha a přání nalézt pomoc. I u klienta, který přichází tzv. nedobrovolně, je nakonec to, co jej přivede ke vzájemné spolupráci právě naději, že by mu přeci jen pracovník mohl pomoci. Klient chápe sám sebe jako toho, kdo požaduje pomoc a očekává její naplnění.

Výzkumem bude zjišťována pomoc a kontrola probačních pracovníků PMS Hradec Králové v kontextu sociální práce, zda by poskytovali klientům nad rámec svých povinností pomoc a co dle jejich vnímání je pomoc a co kontrola, právě v kontextu poskytované sociální práce.

3.2 Vymezení kontroly

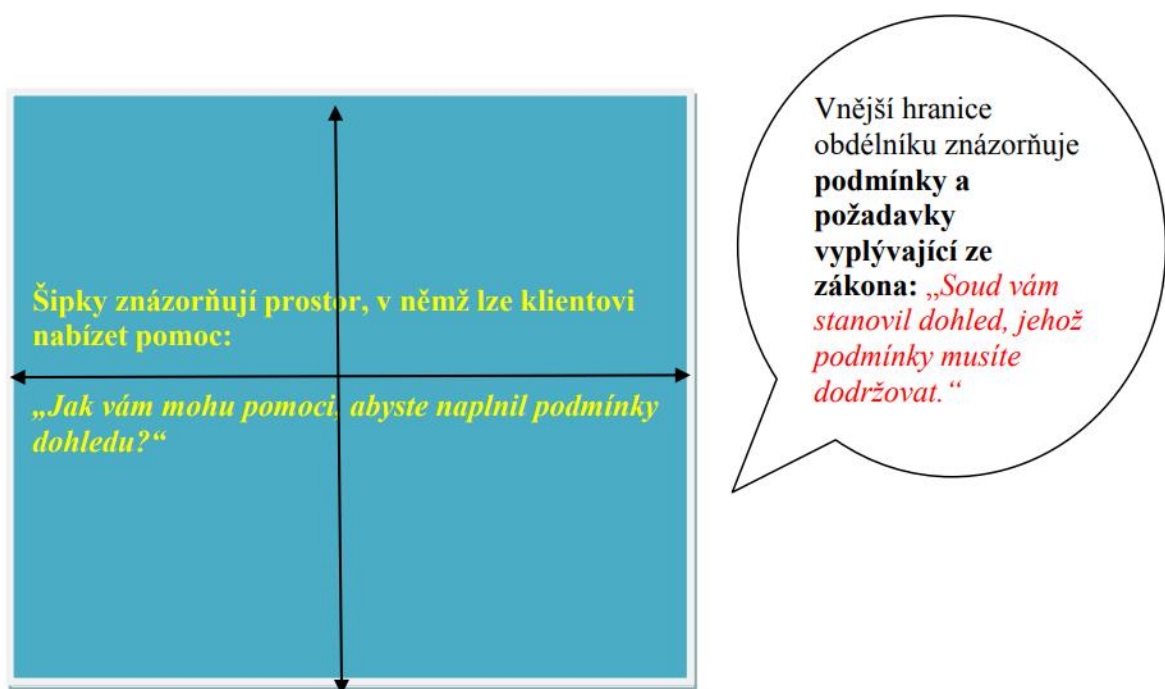
Význam slova kontrola pochází z francouzského výrazu *controle*, který vznikl stažením ze slova *contrerole*, tj. dvojitý seznam, aby byla zjištěna správnost údajů. Synonymem je prověření, monitorování, zkoušení, prověrka, revize. Ze slovníku jazyka českého analýzou slova *dohled* je zjištěno synonymum *kontrola*. V kontextu sociální práce je slovem *kontrola* myšleno dle Úlehly z knihy *Umění pomáhat starost*, která je nevyhnutelná, účelná a potřebná. Liší se od pomoci tím, že je postavena na zájmech jiných osob, než o které je realizací sociální práce postaráno (Úlehla, 18–20).

Dle Květenkové (2009, s. 30) jsou pracovníci probace a mediace (PMS) chápáni jako sociální pracovníci v přímé práci s klientem (mikroúroveň) a provádějí sociální kontrolu a dohled (kurátorství, probace). Na akademické půdě se v rámci výuky sociální práce zmiňuje i fakt, že pomoc, která je nevyžádána, již není pomocí, nýbrž je nutno na ni nahlížet již jako na kontrolu.

Dle Ludewiga (2011, s. 98–99) je cíl služby vyžádaný nebo nařízený. Rozlišuje pomoc a péči na čtyři body (čtyřpólové schéma) – návody a poučení, poradenství, doprovázení a terapie. Terapie v oblasti péče je např. sociální kontrola. Terapie se uplatňuje tehdy, pokud je žádoucí co nejrychlejší změna nežádoucího, ale v zásadě změnitelného stavu. Kontrolu de facto v systematické péči nahrazuje slovem péče. Co si lze představit pod pojmem systemická praxe, myšlení? Systemické myšlení nabízí psychoterapii myšlenkový rámec pro chápání problémů života jedinců a jejich sociálních vztahů. Systemické myšlení slouží pro profesionální zacházení s lidmi při zmírňování, zvládnutí, vyjasňování nebo řešení jejich osobních, organizačních a mezilidských problémů (2011, s. 18).

K zamyšlení se nad dohledem probačního pracovníka a formou pomoci, kde ji vnímat v kontextu sociální práce, lze využít článek PhDr. Levické ze sborníku z konference IV. Hradeckých dnů sociální práce z r. 2007, s názvem Kontrola a její místo v sociální práci, kde uvádí: dobře odborně připravený a vytrénovaný sociální pracovník umí správně posoudit očekávání svých klientů, nabídnout pomoc, navazovat vztah, především akceptovat partnerský přístup. Co ale zvolí v případě a v situaci, kdy klient nežádá ani jeden způsob z profesionálního přístupu (vzdělávání, provázení, poradenství, terapie)? Podle systemického myšlení, jestli je pomoc konána nebo vnucována nezávisle na žádosti klienta, je tedy nutné hovořit o péči, kontrole nebo dokonce o zmocňování se (Levická, 2008, s. 360).

Na níže uvedeném obrázku je znázorněn mechanismus ke sladění dohledu a pomoci dle Janebové (2014).

Obrázek 1 Mechanismus ke sladění dohledu a pomoci

Zdroj: Janebová (2014)

Dle Janebové s osobou, která je klientem, lze plánovat individuálně práci, nebo vytvářet plán intervence. Buď si osoba kroky a cíle k jejich naplnění vymezí sama (s podporou sociální pracovníce) nebo jsou jí nařízeny ze zákona, jsou vyjasněny i sankce a posléze kontrolovány. V rámci sociální práce je samozřejmě ideální, pokud se podaří „nedobrovolného“ klienta motivovat na klienta „se zakázkou“. Poté je větší šance na pozitivní změnu situace klienta. Zpravidla se realizuje tak, že mu jsou sděleny podmínky a požadavky, které musí být změněny a poté následuje nabídka, jak mu v tomto může pracovník pomoci – viz obrázek 1 (2014, s. 88–89).

Výzkumem bude zjištěno, jak nahlízejí pracovníci PMS na svoji práci v kontextu pomoci a kontroly, co oni definují jako pomoc a co jako kontrolu.

4 Druhy alternativních trestů v kontextu PMS

4.1 Domácí vězení

V této kapitole budou vysvětleny jednotlivé druhy alternativních trestů v České republice, na kterých participuje Probační a mediační služba ČR, a to v rámci uloženého dohledu. Jedním z alternativních druhů trestu je trest domácího vězení, jehož podstata spočívá v povinnosti zdržovat se po dobu výkonu trestu v určeném obydlí a soudem stanoveném časovém období, nebrání-li mu v tom důležité důvody, např. výkon zaměstnání, povolání. Jak uvádí Ščerba ve své publikaci, trest domácího vězení je jednou z výrazných novinek alternativního potrestání, nicméně tento druh trestu byl již v trestním zákoně v roce 1852. Původ tohoto trestu je v zámoří, v USA, v 80. letech 20. století. V Evropě je tento trest v různých obdobích ukládán ve Velké Británii, Belgii, Nizozemí, Francii a Švédsku. Zavedením těchto trestů domácího vězení bylo vedeno požadavkem za zachování pracovních a rodinných vazeb a taktéž ekonomickým hlediskem. Je potřeba uvést, že je podstatně levnější sankcí, což je výrazná úspora pro státní rozpočet ČR.

Kontrola dodržování výkonu trestu spadá do kompetencí Probační a mediační služby ČR. Je prováděna dvěma způsoby, a to prostřednictvím kontrolního elektronického systému a druhou alternativou je namátková kontrola prováděná v místě bydiště (Ščerba, 2014, s. 331–358). Dle Vicherka (2019, s. 29–47) je počet osob stíhaných vazebně v ČR stále poměrně vysoký, stejně tak i počet vykonávajících trest odnětí svobody nepodmíněně, čímž jsou přeplněné věznice. Jedním z moderních možností, jak dosáhnout snížení počtu a přesto dosáhnout účelu vazby, je využít možnost elektronického monitorování obviněného. Obviněný je seznámen s faktem, že je nonstop sledován a jeho pohyb se zaznamenává, tudíž nemá sklony páchat další trestnou činnost. Např. Anglie a Wales je oproti ČR v systému elektronického monitoringu o spoustu let napřed, využívají tuto možnost již od roku 1995.

Nový alternativní trest domácího vězení, u kterého se očekávala významná alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, je ukládán pouze v zanedbatelné míře, což bude zjištěno i v rámci výzkumu. Poznatky z praxe ukazují na to, že nejen absence elektroniky, ale též sociální a majetkové poměry pachatele, jsou důvodem nízkého počtu uložených domácích trestů (Hulmáková, 2016, s. 39).

4.1.1 Rakouská právní úprava trestu domácího vězení

Rakouské trestní právo, v komparaci s českým a slovenským trestním právem, nevnímá institut domácího vězení jako samostatný trest, nicméně jako privilegovaný způsob výkonu trestu odnětí svobody. Domácí vězení (Hausarrest) je používáno ve dvojitým smyslu, a to jako sankce za přešůpek spáchaný v rámci výkonu trestu odnětí svobody, který je obdobou umístění odsouzeného do samovazby. Z hlediska komparace rakouského a českého práva je zajímavá druhá forma, kterou je výkon trestu formou elektronicky kontrolovaného domácího vězení. Podmínky pro výkon tohoto zmíněného trestu jsou stanoveny rozdílně, Rakousko oproti Česku vyžaduje aktivitu odsouzeného. Odsouzený si musí osobně podat návrh na výkon zmíněného trestu. Podání návrhu nezakládá nárok na tento výkon trestu, neboť musí být splněny další čtyři podmínky, a to uložený či dosud nevykonaný trest nepřevyšuje výměru 12 měsíců, vhodné ubytování, řádně zabezpečené životní potřeby, účast na nemocenském a úrazovém pojištění, souhlas od spolubydlících osob a v neposlední řadě předpoklad, že právě zmíněný způsob výkonu trestu nezneužije (Ščerba, 2014, s. 365–367).

4.1.2 Slovenská právní úprava

Slovenská právní úprava trestu domácího vězení uvádí, že tento trest lze uložit pouze v maximální roční výměře a pouze za přečiny, nikoliv za trestné činy. Jde o přečiny, kdy horní hranice sazby nepřevyšuje pět let. Slovenský trestní zákon naopak v komparaci s českým je přesnější ve vymezení prostoru, kde se má odsouzený zdržovat a právě výslovně uvádí, že je povinen se zdržovat ve svém obydlí, a to včetně venkovních a k němu náležejících prostor (Ščerba, 2014, s. 362).

4.2 Podmíněný trest s dohledem

Podmíněný trest s dohledem je dle trestního zákoníku takový trest, který není spojen s přímým odnětím svobody. Aby soud mohl využít institutu podmíněného odsouzení, musí dospět k závěru, že u konkrétního obviněného postačuje toliko varování, tedy pouhá hrozba trestem odnětí svobody a není zapotřebí ukládat nepodmíněný trest. V tomto případě se jedná zejména o netrestaného, resp. prvopachatele, kdy soud bere v úvahu jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém pracuje a žije a k okolnostem případu a spáchání trestného činu. V praxi jsou ukládány tresty podmíněné prosté a podmíněné s dohledem, u kterých právě probační a

mediační služba provádí dohledovou činnost. Dle Ščerby by se jevilo žádoucí, kdyby probační pracovník byl tím jediným pracovníkem, který bude dozorovým článkem v rámci průběhu probíhající zkušební doby. Reálně to nelze realizovat, neboť probační úředníci mají další povinnosti a činnosti, u nichž jsou nenahraditelní svou pozicí a výkonem práce, dohledem, např. při mediaci a při výkonu trestu obecně prospěšných prací. V rámci své praxe jsem zjistila skutečnost, že klienti jsou přiřazeni jednotlivých probačním úředníkům, ke kterým dochází na jednotlivé kontaktní schůzky. V převážné většině tedy dochází ke „svému“ probačnímu pracovníku. Kontrola v rámci zkušební doby je méně náročnou činností, které by se mohl v rámci legislativních úprav věnovat např. soud a soudní aparát a tím odbřemenit probačním pracovníkům, nicméně není mi známa skutečnost, že by se tohoto využívalo ve prospěch PMS a tím k tíži soudu. Slovenská úprava institutu podmíněného odsouzení je obdobná, a to vzhledem ke společným a dlouhodobým kořenům a největší rozdíl je zaznamenán v kontrole chování odsouzeného, kdy tuto kontrolu vždy obligatorně provádí probační a mediační úředník, a to jak u podm. odkladu výkonu trestu s probačním dohledem, tak i u podmíněného odkladu prostého (Ščerba, 2014, s. 231–248).

4.2.1 Rakouská úprava

V rakouské legislativě jde o podmíněné prominutí trestu – bedingte Strafnasicht. Rakouský trestní zákon možnost podmíněného prominutí má široce nastaven, resp. jde o podmíněné prominutí trestu odnětí svobody, podmíněné prominutí peněžitého trestu a podmíněné prominutí některých ochranných opatření. Rakouský právní řád umožňuje prominout trest odnětí svobody nepřevyšující dva roky, pokud pouhá pohrůžka výkonem trestu sama o sobě či v kombinaci s jinými opatřeními je dostatečná a postačuje v zabránění pachateli v dalším páchání trestné činnosti a přímý výkon trestu odnětí svobody není tedy zapotřebí. Soud musí zohlednit způsob spáchání trestného činu, osobu pachatele, stupeň jeho zavinění a jeho dosavadní způsob života a jeho chování.

Rakouský právní řád je toho mínění, že příliš mírný postup v podobě podmíněného prominutí (resp. podmíněného odsouzení s odkladem se zkušební dobou) může vést společnost k závěru, že se trestná činnost vyplácí. To by mělo negativní důsledek pro chod státu. Česká právní trestní úprava musí brát v potaz generálně preventivní funkci trestu. Komparací můžeme tedy zhodnotit, že není vůbec od věci, že Rakousko tuto funkci trestu velmi zdůrazňuje a s jejím naplněním spojuje možnost podmíněného prominutí trestu. České právo a česká trestní politika

neaplikuje postup, podle něhož může soud pokyny uložit až v průběhu zkušební doby, resp. až po vydání meritorního rozhodnutí je měnit či zrušit, pokud k tomu jsou okolnosti a podmínky. Můžeme tedy zhodnotit, že rakouský soudní systém tudíž pružněji reaguje na vývoj okolností a pachatele v průběhu zkušební doby. Soud tedy působí na pachatele i v průběhu zkušební doby a tento způsob lze jednoznačně doporučit i pro české trestní právo. Rakouský probační pracovník směřuje pachatele k vedení řádného života, podporuje jeho úsilí, zajišťuje jeho základní životní potřeby, např. pomáhá mu s hledáním ubytování a práce § 52 odst. 1 StGB (Ščerba, 2014, s. 248–256).

Komparací obou systémů je viditelné, že rakouský trestní zákon oproti českému zdůrazňuje jako prioritní prvek pomocný, oproti kontrolnímu. Kontrolní činnost probační služby je v podstatě potlačena, což vnímáme i z faktu, že rakouský trestní zákon neukládá pachateli žádné speciální povinnosti spojené s nařízením probační pomoci. Jedinou výjimkou je skutečnost, že se pachatel, resp. odsouzený, nesmí vyhýbat vlivu probačního úředníka. Probační úředník PMS ČR, který je výkonem probačního dohledu pověřen, podává soudu zprávy o probační činnosti a o zjištěných, ať negativních či pozitivních. Realizace dohledu v našich podmínkách obsahuje a převažuje prvek kontrolní, u rakouského systému je znatelnější prvek pomocný.

4.3 Obecně prospěšné práce

Další z alternativních trestů a potrestání je dle trestního zákoníku trest obecně prospěšných prací (trest OPP). Je to určitý legální druh nucené práce, nicméně v souladu s mezinárodněprávním a ústavněprávním zákazem nucených prací, neboť účelem tohoto výkonu trestu je plnohodnotná náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody, a to v souladu s Listinou Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Obecně prospěšné práce byly do českého právního systému zakotveny s účinností k datu 1. 1. 1996. Je to relativně přísnější alternativní trest. Nejde zde o primární postih prvotrestaných, spíše o potrestání osob, které spáchají nedbalostní delikty. Z mé osobní pracovní zkušenosti soud v případě, že uvažuje o uložení trestu OPP, tyto předjedná s probační službou. Je nutné dopředu zjistit, zda tento trest je možné uložit, a to z důvodu sociálních, zdravotních možností a podmínek klienta. Až po souhlasném vyjádření probační služby soud může tento trest uložit. Práce jsou vykonávány u institucí a obcí. Jde o údržbu veřejných prostranství, úklid veřejných budov, oblast vzdělávání, kultury, školství atd. Výsledný efekt vykonaných prací má být obecně prospěšný prospěch a

český trestní zákoník přímo zakazuje, aby trest obecně prospěšných prací sloužil k výdělečným účelům. Probační úředník po meritorním rozhodnutí projedná s odsouzeným místo výkonu práce a harmonogram výkonu prací, který musí odsouzený dodržovat. Pokud je plán porušován, probační úředník neprodleně tuto skutečnost oznámí soudu, který ve veřejném zasedání následně rozhoduje o přeměně tohoto trestu v trest jiný, který již není alternativní, v trest nepodmíněný. Důvodem přeměny mohou být následné porušení podmínek a skutečnosti: odsouzený nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu, bez závažných důvodů poruší sjednané podmínky výkonu trestu OPP, event. se nedostavuje k výkonu trestu ve stanovených lhůtách (Ščerba, 2014, s. 294–307).

4.3.1 Slovenská právní úprava trestu povinné práce

Slovensko má tento trest nazván jako trest povinné práce, zaveden s účinností k datu 1. 1. 2006. Tento trest nesmí soud uložit osobám zdravotně nezpůsobilým či dlouhodobě práceneschopným, invalidním. Oproti českému trestnímu zákoníku slovenský trestný zákon připouští kombinaci jak trestu domácího vězení, tak trestu povinných prací (Ščerba, 2014, s. 325–327).

4.4 Zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce

Subjekty, zajišťující výkon trestu zákazu vstupu, jsou Policie ČR a Probační a mediační služba ČR. Po pravomocném odsouzení soud zasílá Probační službě ČR meritorní rozhodnutí s pověřením ke kontrole nad výkonem tohoto alternativního trestu zákazu vstupu. Samotné zajištění realizace zákazu vstupu je v kompetenci PMS, a to včetně projednání podmínek s odsouzeným, popř. v součinnosti s Policií ČR. Jedná se z převážné většiny o zákaz vstupu na sportovní utkání (např. fotbalová riziková utkání), kdy odsouzený má tento druh sportovních aktivit zakázán a na tento čas je sjednán kontakt s probačním pracovníkem, právě v okamžiku zahájení sportovní akce. Tímto si probačních pracovník ověří, že klient není přítomen na zápase a zákaz vstupu respektuje a dodržuje (Šámal a kol., 2013, s. 908).

4.5 Komparace českého a norského modelu alternativních trestů

Pro další srovnání českého probačního systému byl použit odlišný systém probační služby v Norsku. Zde neexistuje probační a mediační služba jako samostatná složka. Je součástí vězeňské služby pod názvem Norská nápravná služba – Norwegian correctional service.

Norský název je Kriminalomsorgen, což lze přeložit z norského jazyka do českého jako nápravná, kriminální péče, kriminální služba, Vězeňská a probační služba atpod. Není tedy samostatnou složkou, spadá svým postavením do systému norské justice, tedy pod Ministerstvo spravedlnosti, kde má své přesně dané úkoly a povinnosti. Do její hlavní náplně spadá dohled nad odsouzenými, kteří jsou propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody, nad osobami, které mají uložen trest domácího vězení. Dále jde o dohled nad specifickým trestem pro řidiče, kteří řídili pod vlivem alkoholu a také realizuje a školí probační programy a probační úředníky. V přípravné fázi zpracovává zprávy pro soudy o životní a sociální situaci pachatele, která je zpravidla před vydáním rozhodnutí, neboť v norském justičním systému není státní zastupitelství samostatnou složkou státní moci.

K roku 2015 Norsko zaměstnávalo ve 40 lokalitách a 17 probačních kancelářích přibližně 325 pracovníků. V názvu této instituce oproti českému absentuje pojem mediace, tedy z podstaty názvu se zaměřuje převážně na probační činnost a mediaci s poškozenými vykonává pouze okrajově. Mediace a její činnosti jsou ukotveny tak, že se jedná o samostatnou organizaci, která je zřízena státem a zaměstnává tisíce mediátorů z různých oblastí. Mediátorům je dán prostor tří měsíců k tomu, aby dopomohli stranám spor mimosoudně vyřešit a soudu následně doložit zprávu o výsledku řešení. Sociální práce je zde zaměřena převážně na práci s pachatelem, oproti tomu v ČR je práce s obětí a poškozenými důležitou součástí nejen mediace, ale i probace, což je podstatou restorativní justice. Norská nápravná služba reaguje na potřeby obětí pouze částečně, a to primárně se zaměřením na změnu chování pachatele. Probační služba ČR se mediaci věnuje v mnohem větší míře, s ohledem na oběti a poškozené a s maximální snahou o zamezení rizika, příp. sekundární viktimizace. Existují česko-norské projekty, kde je snahou Norska se více zapojit do sociální práce s poškozenými a oběťmi a aby se tato činnost stala součástí norského systému justice.

Srovnáme-li oba státy z hlediska obyvatel a počtu odsouzených, zjistíme tato fakta: Norsko a jeho počet obyvatel 5 milionů, 3 900 odsouzených k trestu odnětí svobody a 325 probačních

úředníků a Česká republika, která má cca 10 mil. obyvatel, přibližně 21 000 odsouzených, a oproti tomu pouze 428 probačních úředníků. U Norska je tedy evidentní vyšší počet pracovníků na menší počet obyvatelstva, což jim poskytuje větší prostor v sociální práci s odsouzenými. Mohou se tedy věnovat více realizaci a dohledu, což přináší i větší pracovní možnosti pro přímou sociální práci, a to včetně vyšší intenzity práce. Obě zmíněné organizace se věnují práci s odsouzenými, s cílem zamezit další páchaní trestné činnosti, recidivě, dohlížejí nad výkonem alternativních trestů. Norský systém zná pouze jeden druh trestu, nazvaný community sentence, což v překladu znamená společenský trest. Tento v sobě obsahuje variabilitu OPP a dále některý z programů psychologického poradenství. Rozpětí norského společenského trestu je 30 až 420 hodin a oproti tomu český právní řád zná trest obecně prospěšných prací ve výměře 50 až 300 hodin (Herich, 2016, s. 7–8).

Teoretická část byla zaměřena na vysvětlení základních pojmů k tématu bakalářské práce. Byl podrobně popsán pojem a druhy alternativních trestů a pojem Probační a mediační služba ČR. Dále byla podrobně popsána činnost probačních úředníků a vymezena práce s klientem a pomoc a kontrola v kontextu sociální práce. Práce se zaměřila i na další podstatný prvek práce, a to komparaci českého probačního systému, rakouského systému a systému v Norsku a při ní byly zjištěny podstatné rozdíly ve způsobu vedení klientů a způsobu práce českých, rakouských i norských probačních úředníků.

5 Metodologie výzkumného šetření

Předchozí teoretická část popsala sociální práci probačnických a mediačních pracovníků, jejich práci s klientem v rámci dohledu a vymezila pojmy alternativních trestů. Tato data a fakta vycházejí ze studia monografií a odborné literatury a následné analýzy. Dále byly využity poznatky z odborné praxe na středisku Probační a mediační služby Hradec Králové. Byla provedena komparace alternativních trestů a způsob dohledu v rámci rakouského a českého práva. Výsledkem je zjištění, že v rakouských poměrech, v rámci sociální práce, je více zastoupena pomoc. V podmínkách královéhradeckého okresu a v celé ČR se situace PMS jeví tak, že u stanoveného dohledu převažuje kontrola, zaměřená na dodržování stanovených podmínek. Bude zjišťováno, jak probíhá dohled a jakou formu sociální práce využívají.

Dle dosavadních praktických zkušeností u PMS byly zjištěny zajímavé poznatky, tedy že sociální práci v kontextu pomoci klientům může docházet k jejich nápravě a tím i potlačení trestné činnosti, čímž je, a do budoucna by i byla, společnost ochráněna od negativních vlivů a dopadů trestné činnosti. Kvalitativním výzkumem bude ověřeno, zda probační pracovníci v rámci svého vnitřního přesvědčení by se rádi přiblížili rakouskému probačnickému modelu, více s klientem pracovat formou pomoci. Dalším výzkumným krokem budou zjištěny počty uložených alternativních trestů, jejich jednotlivých druhů a ověřena hypotéza, že alternativní trest, trest domácího vězení, je ukládán velmi sporadicky. Tato data budou zjišťována z dat dostupných na veřejném webu, konkrétně u Okresního soudu v Hradci Králové, v letech 2016–2020. V následující části bude vymezen výzkumný problém, cíle výzkumného šetření, metody a strategie výzkumu a následně způsob zpracování získaných dat.

Před realizací výzkumu proběhlo odborné studium monografií a odborné literatury. Pro výzkum a její praktickou část byla využita odborná praxe na středisku Probační a mediační služby Hradec Králové, zpracování informací z volně dostupných dat na webu, které poskytuje Ministerstvo spravedlnosti ČR a zjištění statistických dat ukládání alternativních trestů uložených Okresním soudem Hradec Králové v letech 2016–2020 a výzkumné šetření u pracovníků Probační a mediační služby ČR, středisko Hradec Králové.

5.1 Cíl výzkumu, výzkumná strategie a předvýzkum

Výzkumným problémem, cílem a zjištěním této práce je sociální práce v kontextu pomoci a kontroly u probačních pracovníků v práci s klientem. Hlavním cílem bakalářské práce je analýza využívání sociální práce v kontextu pomoci a kontroly probačními pracovníky s klienty. Ze všeobecného povědomí a významu slova dohled by se mohlo jevit, že jde pouze o kontrolní činnost a prvky pomoci tu zastoupeny nejsou. Výzkumem budou získány informace o způsobu práce a fungování dohledu na Královéhradecku a zjištění, jak je zastoupen u dohledu prvek pomoci a kontroly v kontextu sociální práce. Na hlavní cíl navazují tři dílčí cíle. Cílem praktické části je realizace výzkumu kvantitativní formou, kdy zjistíme počty uložených alternativních trestů a jejich klesající či vzrůstající tendenci v letech 2016–2020 a kvalitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru s pracovníky Probační a mediační služby ČR, středisko Hradec Králové a zjištění níže uvedených tří dílčích cílů ohledně realizace sociální práce v kontextu pomoci a kontroly.

Jednotlivými dílčími cíli je vyhodnotit sociální práci probačních pracovníků (pro výzkum pod pojmem informantů) u Probační a mediační služby České republiky, středisko Hradec Králové (tabulka 3) v kontextu pomoci a kontroly. Dále zjistit dopady pandemie na chování klientů, a zda by se probační pracovníci mohli přiblížit k rakouskému právu a jejich koncepci práce s odsouzenými a zda by jim tento systém práce vyhovoval (více pomoci v kontextu sociální práce). Zjistit, co jsou dle pracovníků prvky pomoci a co prvky kontroly. Samozřejmostí je i nadále ponechání kontrolní činnosti klienta probačním pracovníkem, která je dána soudním meritorním rozhodnutím, nicméně výzkumem by bylo možné zjistit, zda je možné se přiblížit rakouskému právu, který by byl dle našeho názoru tento dohled nad klientem efektivnější, klient by lépe spolupracoval a naplnil by podmínky dohledu tak, jak jsou stanoveny a byl by splněn cíl alternativních trestů, ochrana jednotlivce a společnosti.

Pro doplnění již uskutečněného strukturovaného rozhovoru byl dodatečně uskutečněn telefonický hovor s pracovnící PMS Hradec Králové, s cílem položit a získat odpověď na tazatelskou otázku ve znění: „**Co považujete v rámci své práce s klientem za pomoc a co za kontrolu v kontextu sociální práce?**“ (vyhodnoceno)

Před realizací výzkumu v praktické části závěrečné práce byl proveden předvýzkum. Tento proběhl formou rozhovoru na Okresním soudě v Hradci Králové, na trestním oddělení a otázky

byly kladeny soudcům trestního oddělení. Tito právě v soudní praxi řeší trestní kauzy a mj. ukládají i zmíněné alternativní tresty, proto předvýzkum byl realizován právě u nich, z důvodu jejich zkušeností s tímto typem trestné činnosti a pracují s obviněnými. U zdejšího soudu pracuje 7 trestních soudců, z toho 1 soudce je vyčleněn na přípravné řízení. Proto byly otázky kladeny pouze šesti soudcům. V průběhu předvýzkumu vyplynulo, že jde o velmi časově náročný experiment, kdy je zapotřebí požádat všech šest soudců, aby se dostavili ve stejném čase na určené místo, kde jim budou kladeny otázky a oni na ně odpovídali. Z důvodu jejich pracovního vytížení nebylo možno docílit společného výzkumného experimentu. Byly tedy kladeny dotazy postupně jednotlivým soudcům a z jejich následných odpovědí a reakcí bylo zjištěno, že je zapotřebí respondentům poskytnout větší časový prostor a bude tedy vhodnější si dotazy formulovat písemně, použít polostrukturovaný rozhovor a v rámci výzkumu je probačním úředníkům pokládat a následně si je písemně zaznamenávat. Také byl brán v úvahu fakt, že v době přísných vládních restrikcí pandemie Covid-19 nebudou mít probační úředníci příležitost se plně věnovat rozhovoru souhrnně v jeden časový úsek a mohou zde být i obavy z blízkého kontaktu, a proto byl zvolen výzkumný postup výše uvedený.

5.2 Metoda zpracování dat (kvalitativní a kvantitativní výzkumu)

K vyhodnocení výzkumu byly použity dvě strategie sociologického výzkumu, a to jak kvantitativní metoda, tak i kvalitativní metoda. Kvantitativní metodou zjistíme počty uložených alternativních trestů u Okresního soudu v Hradci Králové. Byla také využita analýza monografií, dokumentů a odborných statí, která slouží k popisu a dále studium dokumentů. Je to technika jednoduchá a nenáročná na jednotlivé výpočty, avšak s velmi dobrou vypovídající hodnotou. Je taktéž považována za jednu z nejproduktivnějších technik sběru dat a informací, méně časově i finančně nákladnou a snáze zvládnutelnou. Veškerá získaná data z dokumentů a výsledky byly s velkou pečlivostí a precizností vyhodnocovány. Následně byly zaneseny do jednotlivých tabulek pro roky 2016–2020, popř. do grafu. Cílem sběru těchto dat bylo zjistit, zda má na Královéhradecku počet ukládaných alternativních trestů klesající či stoupající tendenci, kdy jde o analýzu statistických dat. Tabulka představuje alternativní tresty, které byly ukládány v letech 2016–2020 u Okresního soudu v Hradci Králové, a to trest obecně prospěšných prací, trest podmíněný s dohledem, trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní a kulturní společenské akce. Další fází výzkumu je kvalitativní strategie výzkumu, a to polostrukturovaným rozhovorem s pracovníky střediska Probační a mediační služby Hradec

Králové. Jedná se o pět probačních pracovníků, z toho jeden pracovník na pozici vedoucí střediska. Rozhovor a tazatelské otázky jsou koncipovány tak, aby získaná data byla relevantní, potřebná a využitelná k danému účelu výzkumu. Analýza kvalitativního výzkumu je založena na polostrukturovaných rozhovorech s informanty. Hlubším zauvažováním je dospěno následně k závěru, že polostrukturovaný rozhovor bude nejvhodnější a výstupní data z něj relevantnější, čímž bude docílen i kvalitní výstup dat. Dle Hendla (2005) se individuální polostrukturovaný rozhovor nejvíce připodobňuje tzv. rozhovoru dle návodu, který má seznam témat či otázek, jež je nutné probrat.

Dílčí cíl č. 1: Zjistit, zda počty ukládaných trestů na Královéhradecku mají stoupající nebo klesající tendenci (DC1).

Dílčí cíl č. 1 je zaměřen na zjištění jednotlivých počtů uložených alternativních trestů u Okresního soudu Hradec Králové v letech 2016–2020. V laické veřejnosti jsou šířeny informace, že alternativní tresty, zvláště některé druhy, jsou ukládány v malé míře. Analýzou bude zjištěn faktický stav jednotlivých uložených alternativních trestů v návaznosti na jednotlivé druhy trestů a počty odsouzených, které budou následně klienty PMS HK. Je také zapotřebí uvést důležitý fakt, že ne všichni klienti případnou k PMS Hradec Králové, jde o umístění podle místa pobytu odsouzených. Pokud je obviněný pravomocně odsouzen u jiného soudu, ale místo bydliště má v obvodu OS Hradec Králové, bude jeho příslušnost u PMS Hradec Králové. Může jít tedy o desítky dalších věcí, které nejsou odsouzeny OS Hradec Králové, ale v rámci celé ČR, nicméně dle místní příslušnosti případnou PMS Hradec Králové. Logickým uvažováním tedy u PMS Hradec Králové bude dohled vykonávat více klientů, než je počet uložených alternativních trestů u OS Hradec Králové. Nicméně bude naplněn cíl výzkumu č. 1, zjistit minimální počet klientů, které mají na starosti v rámci dohledu pracovníci PMS HK a vykonávají s nimi sociální práci v kontextu pomoci a kontroly. Bude zjištěn počet, jaký mají ve své agendě a také bude v rámci strukturovaného dotazníku zjištěn počet u jednotlivých pracovníků a jednotlivé počty souhrnně sečteny. Poté by bylo možné event. z celkového počtu klientů na jednoho pracovníka PMS dovodit, zda je zde časový prostor na více sociální práce s klientem právě v kontextu pomoci.

Dílčí cíl č. 2: Zjistit, jak pracovníci PMS v kontextu práce a pomoci fungují vůči klientům (DC2).

Dílčí cíl č. 2 je zaměřen na sociální práci probačních pracovníků u PMS Hradec Králové v kontextu pomoci a kontroly, v rámci dohledu. Jakým způsobem poskytují pomoc, když pojem dohled je synonymem pro kontrolu a kde je a zda vůbec prostor pro pomoc v kontextu sociální práce.

Dílčí cíl č. 3: Zjistit, jak hodnotí pracovníci PMS dopady pandemie covid-19 na fungování a chování klientů v rámci dohledu a plnění jejich povinností (DC3).

Dílčí cíl č. 3 je směřován k pracovníkům PMS, ke zhodnocení klientů a jejich fungování v rámci pandemie. Bude zjišťováno, zda klienti se v rámci pandemie kontaktu s probačními pracovníky vyhýbají či se snaží omlouvat a nedostavovat se ke kontaktu. Zda se např. nevyhýbají svým povinnostem, uloženým soudem, nezneužívají více návykových látek a tím nerespektují povinnosti a jaká byla sociální práce s nimi v této době, zda byla plněna pomoc a kontrola v kontextu sociální práce.

Dílčí cíl č. 4: Zjistit, jaká forma práce v kontextu pomoci a kontroly je pro pracovníky PMS smysluplnější, přínosnější (DC4).

Dílčím cílem č. 4 bude zjišťována sociální práce probačních pracovníků v kontextu pomoci a kontroly, jejich možnosti pomoci a poskytování pomoci, jejich vztah ke klientům a kontextu pomoci, zda ji vidí jako smysluplnou a poté vidí klienta jako tzv. lépe fungujícího a respektujícího daná omezení a dané podmínky.

5.3 Transformace výzkumných otázek do tazatelských otázek

Z důvodu zjištění odpovědí na jednotlivé tazatelské otázky, podané informantům a dílčí cíle je zapotřebí provést operacionalizaci (tzv.transformaci) do konkrétních tazatelských otázek. Přehledně je tato transformace zobrazena v transformační tabulce s označením 1 (tabulka č. 1). DC1 je dílčím cílem jedna, ze kterého zjistíme počty uložených alternativních trestů na Královéhradecku v období roku 2016–2020. DC2 je dílčím cílem dvě a z něj zjistíme, jak probační pracovníci fungují v kontextu pomoci a kontroly. DC3 je cílem tři a má za úkol zjistit dopady pandemie na fungování klientů a na poskytovanou sociální práci. DC4 je cílem čtyři a má za úkol zjistit, jaká je forma práce v kontextu pomoci a kontroly. Tazatelské otázky (tabulka č. 2) v sobě ponese odpovědi na vytyčené výzkumné cíle, které posléze souhrnně odpovídají

na hlavní výzkumnou otázku (HVO) a následně dochází k naplnění námi stanoveného cíle výzkumu uvedeného v kapitole 5.1.

Tabulka 1 Transformační tabulka

	Dílčí cíle	Zvolené techniky	Způsob získání dat
HVO	DC1	Analýza statistických údajů	Volně dostupné statistiky
	DC2	Polostrukturovaný rozhovor	TO 4 5
	DC3	Polostrukturovaný rozhovor	TO 2,3
	DC4	Polostrukturovaný rozhovor	TO 1

Zdroj: Holečková (2022)

5.4 Metody výzkumu

Ke zjištění mnou stanovených dílčích cílů bakalářské práce a hlavního výzkumného cíle byly použity dvě strategie sociologického výzkumu. Byla použita kvantitativní strategie výzkumu ke zjištění počtů uložených alternativních trestů u Okresního soudu v Hradci Králové v letech 2016–2020 a dále kvalitativní strategie výzkumu, a to ke zjištění dílčích výzkumných cílů DC2, DC3 a DC4, které následně vedou k naplnění hlavního výzkumného cíle. V rámci strategie kvalitativního výzkumu byly informantům pokládány otázky formou polostrukturovaného rozhovoru. K tomu bylo využito klasického standardního způsobu poznámkového záznamu (tužka a blok) s následným přepisem. Cílem bylo zjistit odpovědi od informantů na dané otázky u dohledu nad alternativními tresty na Královéhradecku. Pomocí jednotlivých otázek a event. doplňujících otázek a podotázek zjišťujeme odpovědi na dílčí výzkumné cíle, které následně směřují k hlavnímu cíli bakalářské práce.

Hlavní výzkumnou otázkou bakalářské práce, která je označena HVO, hodnotíme sociální práci v kontextu pomoci a kontroly u probačních pracovníků Probační a mediační služby ČR, střediska Hradec Králové, s klienty. Dílčími výzkumnými cíli jsou DC1, DC2, DC3 a DC4.

Tabulka 2 Tazatelské otázky předkládané informantům

Tazatelské otázky (TO) předkládané informantům:
TO1 – Jaké je složení Vašich klientů a jaké konkrétní formy práce v kontextu pomoci a kontroly využíváte?
TO2 – Dolehla pandemie COVID-19 na chování klientů, nerespektování pravidel?
TO3 – Zaznamenali jste v době pandemie Covid-19 u klientů více zneužívání návykových látek a zneužívání situace k tomu, aby se nepodrobovali dohledu?
TO4 – Jak hodnotíte využívání konceptu pomoci v rámci probační a mediační služby?
TO5 – Co považujete v rámci své práce s klientem za pomoc a co za kontrolu v kontextu sociální práce?

Zdroj: Holečková (2022)

Výběrový soubor mnou prezentovaného výzkumné šetření se skládá z pěti probačních úředníků střediska Probační a mediační služby ČR Hradec Králové. Jde o čtyři probační úředníky a vedoucí daného střediska. Věk, praxe a pohlaví informantů je specifikováno níže v tabulce č. 3. Z důvodu zachování anonymity a dodržení pravidel GDPR (ochrana osobních údajů) nejsou uvedena jména a příjmení. Dle publikace Hendla (1999) pro výzkumnou strategii je typické, že sběr nových informací a dat je ukončen v případě dosažení tzv. teoretické saturace. Můžeme tedy s jistotou uvést, že vzorek je úplný a celistvý, když nemůžeme doplnit nic dalšího a nového k zadanému tématu. Dle aktuálních informací k datu výzkumného sběru je u Probační a mediační služby ČR pouze těchto pět probačních úředníků a jedna asistentka, která nicméně nepracuje s klienty. Je tedy zvolen celistvý počet informantů a jiné nelze zajistit.

Informanti střediska Probační a mediační služby Hradec Králové, se kterými byl výzkum aplikován

Tabulka 3 Popis informantů PMS HK

Informant č.	Pozice	Pohlaví	Věk	Praxe
Informant 1	vedoucí střediska PMS HK	žena	38 let	10 let
Informant 2	pracovník PMS	muž	49 let	13 let
Informant 3	pracovnice PMS	žena	40 let	12 let
Informant 4	pracovnice PMS	žena	46 let	11 let
Informant 5	pracovnice PMS	žena	40+	14 let

Zdroj: Holečková (2022)

6 Výsledky výzkumu

Stěžejním cílem výzkumného šetření je zhodnotit počty uložených druhů alternativních trestů na Královéhradecku a jejich probíhající dohled realizovaný u Probační a mediační služby Hradec Králové, zda má v uvedených letech stoupající či klesající tendenci. Dílčí výzkumný cíl označený DC1 u počtu alternativních trestů na Královéhradecku v letech 2016-2020 je zjišťován kvantitativní formou výzkumu, a to z veřejně dostupných databází. Z těchto dat zjistíme, zda počty uložených alternativních trestů na Královéhradecku mají klesající či stoupající tendenci.

Kvalitativní strategie je určena dílčími výzkumnými cíli DC2, DC3 a DC4. Cílem je zjistit, jak probační pracovníci realizují sociální práci v kontextu pomoci a kontroly, byť je v rámci dohledu již z názvu a významu slova významnější kontrola. Dalšími cíli je zjistit, zda pandemie ovlivnila chování klientů vůči PMS a jejich povinnostem a zjistit rozsah a druh práce s klientem v závislosti na jeho typu.

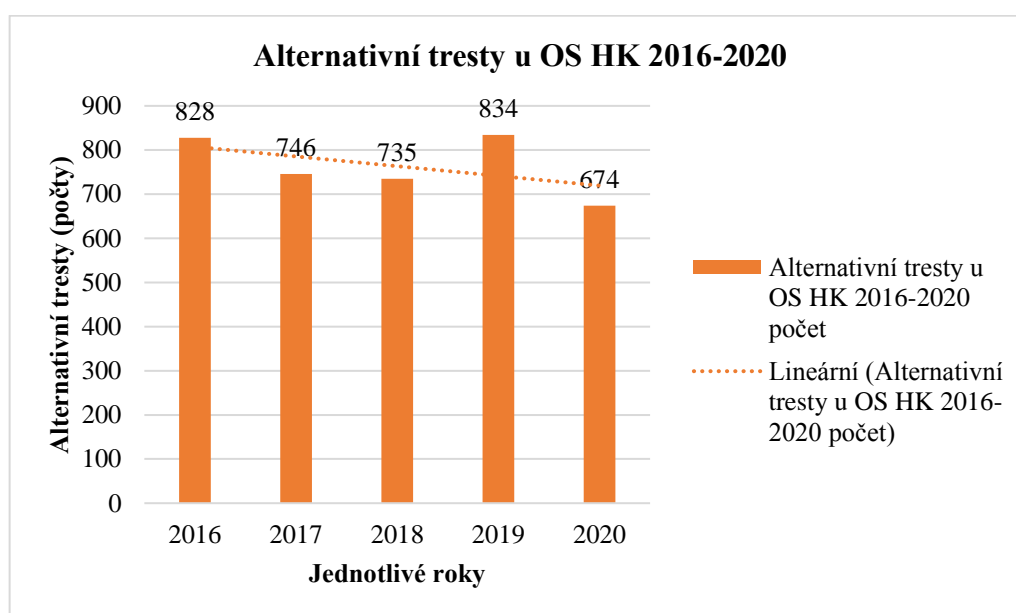
Vyhodnocení zjištění počtu pravomocně uložených alternativních trestů na Královéhradecku v letech 2016-2020 (DC1 a tabulka č. 4 a graf č. 1)

Dílčím výzkumným cílem DC1 byly zjištěny pravomocně uložené alternativní tresty na Královéhradecku v jednotlivých letech 2016–2020. V tabulkách jsou uvedeny jednotlivé počty jednotlivých alternativních trestů. Výstupní data jsou získána z veřejně dostupných informací na webu. V roce 2016 bylo celkem Okresním soudem Hradec Králové pravomocně skončeno (odsouzeno) 828 věcí, v roce 2017 celkem 746 věcí, v roce 2018 celkem 735 věcí, v roce 2019 celkem 834 věcí. V roce 2020 je viditelný nižší počet odsouzených věcí, a to s počtem 674 věcí. Propad lze z vlastní zkušenosti přičíst onemocnění Covid-19, období lockdownu a omezení pohybu osob, čímž došlo ke snížení páčání trestné činnosti, a tím i sníženému „nápadu“ došlých věcí, tj. podané obžaloby a návrhy na potrestání ze státního zastupitelství. Je zde patrný markantní rozdíl, tj. 160 věcí. Analýzou dat bylo zjištěno, že v roce 2019 došlo k nejvyššímu počtu odsouzení, naopak v roce 2020 došlo k velmi výraznému poklesu, což můžeme s vysokou mírou pravděpodobnosti, hraničící s jistotou, přičítat pandemii SARS-COV-19 a vládním restrikcím, např. zákazu nočního vycházení, zákazu cestování mimo okres pobytu atd..

Tabulka 4 Počet uložených alternativních trestů u OS HK

Alternativní tresty u OS HK 2016–2020	
Rok	Počet
2016	828
2017	746
2018	735
2019	834
2020	674

Zdroj: Holečková (2022)

Graf 1 Počet uložených alternativních trestů u OS HK

Zdroj: vlastní zpracování

Zjištění výsledků kvalitativním výzkumem

Výzkum kvalitativní formou byl zaměřen na získání dat polostrukturovaným rozhovorem s informanty střediska PMS Hradec Králové (tabulka 3). Výzkumný cíl kvalitativní strategie byl určen pomocí dílčích cílů DC2, DC3 a DC4. Dílčími cíli a tazatelskými otázkami zjistíme odpovědi na hlavní výzkumný cíl, práci probačnických pracovníků v kontextu pomoci a kontroly, dopad pandemie na chování a respektování podmínek dohledu klientů a realizaci sociální práce v kontextu pomoci a kontroly.

Vyhodnocení zjištění sociální práce v kontextu pomoci a kontroly pracovníky střediska Probační a mediační služby ČR Hradec Králové (DC2)

Dílčím výzkumným cílem DC2 byla zjišťována sociální práce v kontextu pomoci a kontroly pracovníky PMS HK s klienty. Dále jednotlivými tazatelskými otázkami zjišťováno, zda jsou jim známy jiné probační modely, založené více na pomoci a zda by pomoc zvýšila úspěšnost dodržování a respektování dohledu klienty. Přiřazeny tazatelské otázky, označené TO 4 (tazatelská otázka, dále jen TO) a TO 5. Tazatelská otázka TO 5 byla zjišťována dodatečně telefonicky pro zpřesnění a naplnění výzkumného cíle.

„Nelze zobecnit. Vždy je nutný individuální přístup ke klientovi i nutnost zvážit ochranu společnosti. Vždy máme jednat v rámci zákona a kompetenci = u soudem uložených povinností je kontrola nezbytná. S klientem v kontextu pomoci pracujeme, jak dovolí časové možnosti a klient. Vždy bude část klientů, kteří berou dohled jako nutné zlo a o pomoc nestojí. Síťování a vzájemná spolupráce s neziskovým sektorem je nezbytná! Důležitější než nabízení pomoci pro vybudování důvěry je autentičnost pracovníka, to, že naslouchá klientovi. Zneužívání návykových látek roste u klientů obecně. Vyhýbání se dohledu bylo u některých patrné = výmluvy na nemoc, nachlazení, strach z nákazy. V současné době nejsem schopna se více věnovat klientům v kontextu pomoci, ne v takové míře, v jaké bych chtěla. Omezena je např. práce s oběťmi trestné činnosti.“ (I1)

„Nemyslím si, že je v současných podmínkách možná se více věnovat klientům v kontextu pomoci. Smysluplnější forma pomoci a upozadění kontroly nevidím. Úspěšnost klientů při poskytování pomoci by se nezvýšila. V současné personální pomoci nejsem schopen se více věnovat pomoci. Pandemie na chování klientů nedolehla.“ (I2)

„Je možné se více věnovat klientům v kontextu pomoci, nalézt vhodnou návaznou instituci, poskytnout krizovou intervenci. Za smysluplné považuji kombinaci pomoci i kontroly. Aktuální systém práce mi vyhovuje. Jako přínos bych viděla možnost terapie pro klienty. Klienti často potřebují pomoc s bydlením, s náročnými psychickými stavy. Snažím se vždy věnovat klientům, je potřeba nalézt čas na pomoc. Při nižším zatížení bych se samozřejmě pomoci mohla věnovat více.“ (I3)

„Nabízet pomoc je také v náplni naší práce, např. odkazování na odbornou pomoc – Laxus, Charita, Občanská poradna apod. Nedělám věci za klienty, snažím se je zplnomocňovat, tedy předám kontakty, kam se mohou obrátit...Následně probíráme, jak se to daří. Naše práce je jak

o té kontrole, tak i o té pomoci. Je to dilema mezi pomocí a kontrolou. Za mě je to teď smíření s tím, že pomoc i kontrola patří k náplni naší práce. Mé přesvědčení není v tom, že bych měla více pomáhat. Komplexně posoudím životní situaci klienta – vyhodnotí, k čemu jsem kompetentní, a kde odkážu na např. odbornou pomoc spolupracujících institucí. Je to velmi individuální a každá konzultace je jiná u téhož klienta – někdy je to více o pomoci a někdy zase o té kontrole. Nemám to nastavené tak, že bych měla více pomáhat, je to jak o té pomoci, tak o té kontrole.“ (I4)

„Nabízet pomoc je součástí naší práce. Kontrolu a pomoc je potřeba vyvážit. Pomoc odsouzeným je náplní naší práce, současně s kontrolou. Pokud odsouzený o pomoc stojí, jsme schopni se jim věnovat dostatečně.“ (I5)

Dílčí shrnutí

Zanalýzováním dat jsme došli k závěru, že pracovníci sociální práce v kontextu pomoci realizují. Je to součást jejich práce, společně s kontrolou. K otázce, zda vidí smysluplnější formu pomoci a upozadit kontrolu, uvedli, že jde o dilema mezi pomocí a kontrolou (ambivalence) a jde o smíření s tím, že pomoc i kontrola patří k náplni práce probačního pracovníka. Zazněl i jeden názor, že přesvědčení není o tom, že by měl více pomáhat a další názor byl, že aktuálně nastavený systém práce probačních pracovníků mu vyhovuje. Někdy jde více o pomoc klientu, někdy jde více o kontrolu a jde prioritně o to, co dovolí časové možnosti a klient. Na otázku ohledně jiných existujících systémů PMS (jiné státy) byl zmíněn norský systém, kdy jde o zcela odlišný systém sociální práce, např. uvedli konzultace formou procházek s klienty, což v poměrech našich pracovníků nelze realizovat a není to legislativně ukotveno. Další odpovědí bylo, že např. jiné systémy PMS jsou založeny více na kontrole. Jedná se také o odlišnosti v systémech, jiná praxe, jiné možnosti. K dotazu, zda by pomoc klientům následně zvýšila úspěšnost dodržování a respektování dohledu, uvedli, že vždy bude část klientů, kteří dohled berou jako nutné zlo a o pomoc nestojí. Převážná většina uvedla, že si nemyslí, že by právě forma pomoci klientům napomohla k větší úspěšnosti a respektování dohledu. Důležitější dle pracovníků je vybudovat si důvěru s klientem a zajistit autentičnost pracovníka, tj. to, že mu naslouchá. Neztotožňují se s názorem, že by měla být zastoupena více pomoc, která by mohla vést k větší úspěšnosti respektování a plnění významu dohledu.

Vyhodnocení zjištění dopadu pandemie Covid-19 na fungování klientů (DC3)

Dílčím výzkumným cílem DC3 (TO 2 a TO 3) jsme zjišťovali, zda pandemie ovlivnila chování klientů vůči Probační a mediační službě ČR a jejich povinnostem a dodržování podmínek dohledu a zda zaznamenali i zneužívání návykových látek a zneužívání situace k nerespektování povinností vůči PMS.

„Ano, pandemie dolehla na chování klientů, zvláště u těch, kteří byli problematictí již před pandemií. Zneužívání návykových látek roste u klientů obecně. Vyhýbání se dohledu bylo u některých patrné – výmluvy na nemoc, nachlazení, strach z nákazy.“ (I1)

„Ne, pandemie na chování a nerespektování klientů nedolehla. Nezaznamenal(a) jsem větší míru zneužívání návykových látek.“ (I2)

„Pandemie covidu dolehla spíše na možnosti výdělků a splácení škod. Karanténu dokládali, zřejmě tedy byli nemocní. Zneužívání návykových látek jsem zaznamenal(a).“ (I3)

„Ano, dá se říci, že z důvodu pandemie došlo ke zhoršení např. docházky klientů, tzv. vymlouvání se na pandemii. Osobní kontakt s klientem je totiž nenahraditelný. Tedy telefonické konzultace jej nemohou nahradit. Ano, zaznamenal(a) jsem více zneužívání návykových látek.“ (I4)

„Ano, u malého procenta odsouzených, individuálně, pandemie dolehla na chování a nerespektování pravidel. Větší zneužívání návykových látek jsem nezaznamenala. Jednotky odsouzených se častěji omlouvaly pro nemoc.“ (I5)

Dílčí shrnutí

Informanti v převážné většině uvedli, že pandemie na klienty dolehla, míněno v negativním slova smyslu. Jednalo se o výmluvy na nemoc a také obavy z nemoci, tím vysvětlovali, proč se nedostavují na plánované schůzky. Pouze jediný pracovník uvedl, že dle jeho poznatků na klienty pandemie v negativním smyslu nedolehla. Na dotaz ohledně větší míry zneužívání návykových látek v době pandemie, pracovníci v převážné většině uvedli, že ano, k tomuto jevu docházelo. Pouze jediný pracovník je názoru, že ke zhoršení zneužívání návykových látek nedošlo.

Osobní kontakty s klienty byly výrazně omezeny, pracovníci neprováděli kontroly v domácnostech klientů – odsouzených, což je běžně v jejich náplni práce zastoupeno (bylo nedoporučeno vedením PMS). Návštěvy a kontakty na Probační a mediační službě s odsouzenými byly v období prvních, nejrozšířenějších vládních covidových restrikcí, téměř omezeny a soustředěny pouze na telefonické hovory či jen v nezbytně nutných záležitostech byl umožněn osobní kontakt. Byť šlo o kratší období, kdy onemocnění Covid bylo neznámé a nebyly známy zdravotní následky (proto byly kontakty omezeny a nedoporučeny), tak přesto v tomto období můžeme vidět, že sociální práce s klientem byla potlačena, neplnila výchovný efekt. Telefonický kontakt s klientem, který měl v tuto dobu nahrazovat důležitý osobní kontakt, dle mého není plnohodnotnou a adekvátní náhradou osobního kontaktu, který má naplňovat podmínky dohledu ze strany PMS.

Vyhodnocení zjištění formy práce v kontextu pomoci a kontroly u pracovníků PMS (DC4)

Dílčí výzkumný cíl DC4 (TO 1) si kladl za cíl zjistit formu práce v kontextu pomoci a kontroly, zahrnoval tazatelské otázky na počty klientů v agendě, kolik času stráví s jedním klientem a zda mají možnost zjišťovat sociální podmínky klienta a zda se mohou více věnovat klientu ve smyslu pomoc, zda na to mají prostor v současných podmínkách. Byl následně doplněn i tazatelskou otázkou **TO5 ve znění: „Co považujete v rámci své práce s klientem za pomoc a co za kontrolu v kontextu sociální práce?“** Tato otázka byla pokládána telefonicky dodatečně a shodně všichni informanti uvedli:

„Shodli jsme se na tom, že na tuto otázku není snadná odpověď. Nejsme sociální pracovníci, jsme probační úředníci. Dále pak záleží na tom, zda jde o práci v přípravném (zde to bude hlavně o té pomoci) nebo vykonávacím řízení. Kontrola probíhá v rámci práce s klientem ve věcech, které plynou z § 49-51 tr. zákoníku. Kontrolujeme povinnosti uložené soudem, ke kterým máme oprávnění – například držet se požívání návykových látek, podrobit se testování. Kontrolujeme, zda klient plní podmínky dohledu (to je právě již zmiňovaný paragraf), zda nepáchá trestnou činnost. Na základě vyhodnocení rizik a potřeb a s ohledem na okolnosti případu a individuální situaci volíme vhodné nástroje kontroly. Naše práce by se dala nazvat „case management“. Je to hodně o odkazování na návazné sociální služby. U nás nenastane situace, kdy přijde klient a my říkáme: „Jaká je Vaše zakázka? Na čem budeme pracovat?“ To nelze. Je naše práce také o pomoci, ale ta vyplyne v návaznosti na rozhovor a odkazování na problémy např. s drogami, vztahové problémy, bytové, pracovní.“ (I1, I2, I3, I4, I5)

„Ve své agendě mám cca 48 klientů, ale čísla se mění. Převažuje mužská klientela. Jde o přímou i nepřímou práci s klientem a nedá se určit, kolik času věnuji jednomu klientu. Čtyři dny v týdnu mám práci s klienty a denně cca 4, ale není to striktní. Sociální podmínky zjišťuji, je to nedílnou součástí práce a u každého klienta zjišťuji, zda má stálou práci, vhodné bytové podmínky a event. dluhy. Snažím se věnovat klientu v kontextu pomoci.“ (I1)

„Ve své agendě mám 112 klientů, jde převážně o muže. Průměrně s klientem strávím 40 minut a v průměru 5 klientů denně, 5 dnů v týdnu. Zjišťuji sociální podmínky, vhodné bytové podmínky atpod. Nemyslím si, že je možné se více klientům věnovat v kontextu pomoci.“ (I2)

„Mám 95 klientů, převážně muže. Věnuji se jim dle aktuální situace klienta, ca 20–50 minut. Většinou 3 dny v týdnu, 4 klienty denně a dále návštěvy v místě bydliště, testování a kontroly poskytovatelů. Uvítala bych zvětšit časový prostor pro zjišťování sociálních podmínek klienta, byl by možné zjišťovat podmínky častěji, tj. rozhovorem a návštěvou v místě bydliště. Ano, zjišťuji, zda mají stálou práci, vhodné bytové podmínky a zda platí dluhy. Myslím si, že je možné se klientům věnovat více v kontextu pomoci, nalézt vhodnou návaznou instituci a poskytnout např. krizovou intervenci.“ (I3)

„Mám 94 klientů, a to převážně mužů. Na počátku dohledu jde o konzultaci 30–60 minut. Průměrně jde o konzultaci 30 minut 1x měsíčně. Pokud je klient v evidenci již delší dobu a spolupracuje, splácí škodu, pracuje, tak 1x za 2 měsíce. Ano, sociální podmínky zjišťuji, je to náplň naší práce. Nabízet pomoc je také v náplni naší práce. Např. odkazování na odbornou pomoc – Laxus, Charita, občanská poradna apod. Nedělám věci za klienta, snažím se je zplnomocňovat, tedy předám kontakty, kam se mohou obrátit. Následně probíráme, jak se to daří.“ (I4)

„Mám ve své agendě 60 klientů, převážně muže. Průměrně se jim věnuji 30–35 minut, konzultace, vypracování záznamu, zprávy. Někdy stačí 10 minut, někdy nestačí ani 60 minut. S klienty pracuji 4 dny týdně a denně mám 3–5 klientů. Sociální podmínky klienta zjišťuji, je to náplň naší práce.“ (I5)

Dílčí shrnutí

Pracovníci Probační a mediační služby mají k datu sběru informací (říjen 2021) ve svých agendách celkem 409 klientů (tabulka č. 5). S klienty pracují v průměru čtyři dny v týdnu a průměrně má každý pracovník realizovány schůzky s pěti klienty denně a převažuje mužská klientela. Pracovníci mají klienty rozdělené dle způsobu výkonu dohledu či typu práce (trest OPP, práce s mladistvými, podmíněné odsouzení s dohledem...), proto jsou u určitých pracovníků značné rozdíly v počtech klientů v jednotlivých agendách. Nutno též zohlednit i pozici vedoucí PMS, která má ve své agendě menší počet klientů. Průměrně s jedním klientem stráví 30 minut (tabulka č. 7 v příloze) a např. jeden pracovník uvedl, že nejde blíže určit, jde o individuální věc, kdy jde o práci přímou i nepřímou (např. další práce bez klienta, přípravy, administrativa atd.). K dotazu na časový prostor (tabulka č. 8 v příloze) a zjišťování sociálních podmínek života klienta informanti uvedli, že by rádi časový prostor zvětšili a tím by se mohli podmínky zjišťovat častěji, jinak samozřejmě tyto fakta zjišťují a snaží se nalézt např. návaznou instituci či poskytovat krizovou intervenci. Také odkazují na odbornou pomoc, např. Laxus, Charitu, občanskou poradnu. Jeden pracovník uvedl, že za klienty věci nedělá, ale snaží se je zplnomocňovat, předává kontakty, kam se mohou obrátit a následně probírají, jak se to daří. Doplňující otázkou bylo zjištěno, že nejsou sociální službou a sociálními pracovníky, ale probačními úředníky. Také že záleží na tom, zda jde o přípravné nebo vykonávací řízení. Přípravné trestní řízení je více o pomoci a vykonávací trestní řízení zas více o kontrole. Pomoc se dle nich odehrává v rovině potřeb klienta, tj. to s čím klient na konzultace přichází, problémy s dluhy, návykovými látkami, ve vztahu, komplikace při uplatnění na trhu práce apod. Dle pracovníků vykonávají „case management“, kdy sociální práce je hlavně v odkazování na další návazné sociální služby.

Dle analýzy literatury lze tuto práci také přiřadit pod systemickou terapii, kdy cíl služby je nařízený a poskytují odsouzeným terapii (sociální kontrolu), což je fáze péče dle čtyřpólového schématu Ludewiga.

Tabulka 5 Počty klientů v říjnu 2021 u PMS Hradec Králové

Počty klientů u PMS Hradec Králové – říjen 2021		
Pracovník	Počet klientů	% podíl
1	48	12 %
2	112	27 %
3	95	23 %
4	94	23 %
5	60	15 %
Celkem	409	100 %

Zdroj: Holečková (2022)

Shrnutí výsledků výzkumu

Podrobnou analýzou dokumentů a odpovědí z polostrukturovaného rozhovoru od informantů – pracovníků PMS, jsme dospěli k následujícím závěrům, které shrnujeme níže.

Dílčím výzkumným cílem DC1 je zjištěn počet uložených alternativních trestů Okresním soudem v Hradci Králové (tabulka č. 4). Jednalo se o jednotlivé roky 2016–2020. Kvantitativní metodou z veřejně dostupných informací jsme zjistili, že v roce 2016 Okresní soud Hradec Králové pravomocně skončil 828 věcí, v roce 2017 celkem 746 věcí, v roce 2018 celkem 735 věcí, v roce 2019 celkem 834 věcí a v roce 2020 celkem 674. K roku 2019 je nutno uvést, že bylo pravomocně skončeno nejvíce věcí. Oproti tomu je v roce 2020 patrný markantní propad počtu pravomocně skončených věcí, kdy se můžeme domnívat, že se na výsledcích projevila pandemie a tím i období lockdownu, menší migrace osob, zákaz cestování, nočního vycházení a dalších opatření, která se podílela na nižší kriminalitě a tím i poklesu trestních věcí.

U jednotlivých alternativních trestů je zjištěno, že podmíněné odsouzení s dohledem bylo v roce 2016 uloženo v 37 věcech, roku 2017 u 38 věcí, v roce 2018 ve 40 případech, v roce 2019 ve 44 případech a v roce 2020 u 45 věcí. Analýzou dat vyplývá, že v roce 2020 byl nejvyšší počet uložených podmíněných trestů s dohledem.

U trestů obecně prospěšných prací zjišťujeme, že v roce 2016 bylo uloženo 39 věcí, v roce 2017 celkem 25 věcí, v roce 2018 celkem 22 věcí, v roce 2019 celkem 23 věcí a v roce 2020 celkem 22 věcí. Ze zjištěných dat vyplývá, že nejvíce těchto trestů bylo uloženo v roce 2016 a poté má počet uložených trestů obecně prospěšných prací klesající tendenci, nejméně jich bylo uloženo v roce 2018 a v roce 2020. Procentuálně k počtu celkem pravomocně odsouzených věcí jde o výměru 4,7 %, 3,4 %, 3 %, 2,8 % a 3,3 %. K trestu domácího vězení a zákazu vstupu na kulturní

a sportovní utkání jsme zjistili zajímavý poznatek, a to, že u zdejšího soudu v letech 2016–2020 nebyl tento typ trestního opatření uložen ani v jednom případě.

K dílčímu výzkumnému cíli DC2 je kvalitativním výzkumem zjištěno, že probační pracovníci formu pomoci realizují, neboť jak uvedli, je to součástí jejich práce. Ohledně svého přesvědčení uvedli, že i kontrola je nezbytná a jde o ambivalenci mezi pomocí a kontrolou. V rámci výkonu probační práce z výzkumu vyplynul fakt, že se nestane situace a není to tak nastaveno, že přijde klient a pracovník se zeptá: „Jaká je Vaše zakázka? Na čem budeme pracovat?“ Takto u PMS nelze pracovat, vždy tam je zastoupená kontrola podmínek, které byly uloženy soudem a sociální práce jako taková je založena na odkazování na návazné služby, neboť jde o složku represivní, a to z hlediska plnění podmínek. Jde tu dle vyjádření probačních pracovníků o „case management“ a sociální práce z hlediska pomoci je hodně o odkazování na návazné služby a dále v rozhovoru, ze kterého vyplyne, co např. klienta tíží, co ho trápí, o to vyslechnutí. K otázce, zda vidí smysluplnější formu pomoci a upozadění kontroly, informanti uvedli, že jde o dilema mezi pomocí a kontrolou a jde o smíření s tím, že pomoc i kontrola neodmyslitelně patří k náplni práce probačního pracovníka a že nejsou sociálními pracovníky, ač sociální práci vykonávají. Jde o vyhodnocení rizik, potřeb klienta a s ohledem na individuální situaci klienta volí vhodné nástroje v práci s klientem. Institut dohledu umožňuje pracovníku sledovat a kontrolovat chování odsouzeného-klienta a odborně jej vést, motivovat k pozitivní změně v jeho životě. Nicméně většina by se ráda více klientům věnovala po stránce pomoci. Taktéž je to závislé na časových možnostech probačních pracovníků a počtu klientů, které mají ve své agendě. Nosnou myšlenkou je dle pracovníků vybudovat si důvěru s klientem a zajistit autentičnost pracovníka, to, že mu naslouchá. Taktéž očekávají změnu v roce 2022 (výzkum prováděn v říjnu 2021), kdy dojde k určitým změnám v dohledu Probační a mediační službě ČR (resp. již k této změně došlo) a pracovníci očekávají pozitivní změny, např. v kompetencích a oprávněních. Dva z pěti pracovníků PMS vidí jako zlepšení práce s klientem možnost mu zajistit v případě problémů s ubytováním okamžitou pomoc v tomto směru a v případě nedodržování podmínek rychlou reakci soudu či státního zastupitelství. Zajímavým podnětem jednoho pracovníka vnímám návrh na sloučení vězeňské služby a PMS v jeden subjekt. Zřejmě vychází z norského systému, jak jsme zjistili studiem listin, monografií a z odborných článků a periodik. U všech pracovníků je zmíněn návrh na zlepšení personálního a finančního posílení a tím i více prostoru na formu pomoci v rámci sociální práce.

K dílčímu výzkumnému cíli DC3 zjištěno, že pandemie SARS-COV 19 ovlivnila chování klientů vůči PMS a jejich plnění povinností, a to v negativním slova smyslu, kdy se jednalo o výmluvy na nemoc, dále obavy z nemoci, čímž vysvětlovali, proč se nedostavují na plánované schůzky. Pouze jediný pracovník uvedl, že dle jeho poznatků na klienty pandemie v negativním smyslu nedolehla. Ohledně větší míry zneužívání návykových látek v době pandemie pracovníci v převážné většině uvedli, že k tomuto ve větší míře docházelo a zaznamenali tuto skutečnost v negativním slova smyslu. Na počátku pandemie a v době největších vládních restrikcí lze jednoznačně vyvodit, že sociální práce a dohled u klientů byl realizován minimálně a ve velmi omezené míře, kontakty osob byly minimalizovány či probíhaly pouze telefonickou formou. Návštěvy v bydlišti klientů nebyly nere realizovány, tj. sociální práce v kontextu pomoci a kontroly prováděna v menším, omezeném měřítku, mnohdy v žádném, když se klienti omlouvali z pravidelných návštěv z různých osobních důvodů. Dopad Covidu-19 na sociální práci a její uplatnění (realizaci) je v tomto období zřejmý a také vliv na negativní chování klientů a nedodržování podmínek byl výzkumem rovněž zjištěn.

K dílčímu výzkumnému cíli DC4 výzkumem zjištěno, že probační pracovníci s klienty pracují v průměru 4 dny v týdnu a průměrně mají nazvaných 5 klientů denně a převažuje klientela mužská. Pracovníci mají klienty rozdělené dle způsobu výkonu dohledu či typu práce (trest OPP, práce s mladistvými, PO s dohledem...), proto jsou u určitých pracovníků značné rozdíly a nutno též zohlednit i pozici vedoucí PMS, která má ve své agendě menší množství klientů. Jde o klienty v počtu 48, 112, 95, 94 a 60 klientů a průměrně s jedním klientem stráví 30 minut (tabulka č. 6 a graf č. 2). Jeden pracovník uvedl, že nejde blíže časově ohraničit, jde o individuální věc a jde o práci přímou i nepřímou (bez klienta, zřejmě přípravy, administrativa atd.). K dotazu na časový prostor a zjišťování sociálních podmínek života klienta informanti uvedli, že by rádi časový prostor zvětšili a tím by se mohli sociální podmínky zjišťovat častěji, jinak samozřejmě tyto fakta zjišťují a snaží se nalézt např. návaznou instituci či poskytovat krizovou intervenci, odkazují na odbornou pomoc, např. Laxus, Charitu, občanskou poradnu. Jeden pracovník uvedl, že za klienty věci nedělá, ale snaží je zplnomocňovat, předávat kontakty, kam se mohou obrátit a následně probírají, jak se to daří. Probační úředníci dle svého náhledu provádí „case management“, sociální práce je založena na odkazování na návazné sociální služby a pomoc je více v odkazování a také v rovině potřeb klienta, který přichází na konzultace – dluhy, návykové látky, problémy ve vztahu.

Hlavní výzkumnou otázkou a realizovaným výzkumem byl zjištěn způsob vedení sociální práce pracovníků Probační a mediační služby ČR, konkrétně střediska Hradec Králové, u klientů v kontextu pomoci a kontroly. Sami probační pracovníci uvedli, že nejsou sociálními pracovníky, ale probačními úředníky, přesto vykonávající sociální práci. Dle nich jde vždy o ambivalenci mezi pomocí a kontrolou a odkazování klientů na návazné sociální služby a poradenství. Rádi by z velké většiny poskytovali více pomoci v kontextu sociální práce, nicméně nejsou k tomu dány podmínky jak personální, tak finanční a legislativní.

Závěr

Bakalářská práce nám poskytla vhled do práce a působení probačních pracovníků vůči klientům, kteří se podrobují dohledu ve smyslu trestního zákoníku. Teoretická část je složena ze 4 hlavních kapitol a několika podkapitol. Byl podrobně popsán pojem alternativní trest a jeho členění dle platné judikatury. Popsali jsme činnost Probační a mediační služby ČR a sociální práci s klientem. Vymezili jsme základní pojmy, které se týkají Probační a mediační služby ČR a jejich sociální práci v kontextu pomoci a kontroly. Poskytli jsme i vhled do probačních systémů dalších států, např. Norska, Rakouska a Slovenska a provedli komparaci těchto systémů se systémem České republiky.

V praktické části kvantitativním výzkumem byly zjištěny počty pravomocně uložených trestů u Okresního soudu v Hradci Králové a z tohoto počtu proveden výčet alternativních trestů. V roce 2020 došlo k výraznému poklesu pravomocně uložených trestů a alternativních trestů. Můžeme se domnívat, že za snížením počtu pravomocně skončených věcí stojí fakt, že byly nastaveny rozsáhlé vládní restriktce, např. zákaz nočního vycházení, cestování mezi jednotlivými okresy a tím pravděpodobně klesala i trestná činnost. Nepředpokládáme, že by se náhle občané v roce 2020 snažili vést řádný život a nepáchat trestnou činnost, jen jim nebyl dán prostor a podmínky.

Z polostrukturovaného rozhovoru, kvalitativním výzkumem u pracovníků PMS, jsme získali potřebná data k výzkumným otázkám. Hlavním cílem bylo zjistit, zda a jak probační pracovníci s klientem pracují formou pomoci a kontroly, zda vzhledem k pracovnímu vytížení mají prostor více uplatnit pomoc a jak pracovníci definují pomoc a kontrolu v rámci své práce. Výzkumem bylo zjištěno, že forma pomoci je jejich nedílnou součástí sociální práce, nicméně kdyby byli personálně a finančně posíleni, tak by pro ně bylo přínosnější s klienty formou pomoci více pracovat. Dle nich nejsou sociální pracovníci a sociální služba, ale probační pracovníci, vykonávající sociální práci, realizující tzv. „case management“ a odkazují na návazné sociální služby. Mají za to, že by bylo vhodné posílit jejich rozhodovací pravomoc. Novelou zákona o PMS k 1. 1. 2022 ke zvětšení této pravomoci došlo. Dalším zajímavým podnětem byl názor, že by mělo dojít ke sloučení vězeňské služby a PMS v jeden subjekt, což je norský systém.

Výsledky námi vedeného a zpracovaného výzkumu ukázaly, že restorativní justice a její poskytovaná sociální práce je založena na pomoci i nezbytné kontrole. Nelze opomíjet prvek

kontroly, neboť klienti by nefungovali tak, aby byl naplněn dohled dle omezení, uložených soudy. Ne všichni pomoc chtějí, ne všichni ji docení. Dosáhnout na rakouskou úroveň probační a mediační služby se zřejmě v nejbližších letech nezdaří. Není to v silách probačních pracovníků a taktéž to není legislativně ukotveno. Podle probačních pracovníků vykonávají sociální práci typu „case management“ a studiem literatury a monografií lze jejich práci přiřadit i k systemické terapii. Při práci s výstupními daty jsme získali i další zajímavý poznatek, který zahrnuje formu pomoci, kterou pracovníci PMS poskytují, možná i nad rámec svých pracovních povinností, a to poskytování krizové intervence.

Na základě vyhodnocení výzkumných cílů pro praxi PMS doporučujeme:

- Zkusit využívat ve vztahu ke klientům systém dr. Janebové – reflexivní terapie a obrázek 1 – Mechanismus ke sladění dohledu a pomoci, kdy by mohla být využita sociální práce a forma zakázek.
- Personálně a finančně navýšit kapacity PMS, aby mohlo být s klienty pracováno více ve smyslu pomoci.
- Jednotlivým klientům se více věnovat po jejich osobnostní stránce a zjistit jejich silné stránky osobnosti a více je činit kompetentními v řešení sociálních potíží a problémů.
- Zjednodušit, zrychlit a zvýšit kvalitu komunikace mezi jednotlivými subjekty (PMS a soudy, PMS a státní zastupitelství, PMS a PČR) – v mnohém bylo vyřešeno novelou k 1. 1. 2022.
- Motivovat pracovníky PMS a pravidelně jim zajišťovat odborný růst.
- Průběžně vyhodnocovat formu pomoci, zda je úspěšná a zda klienti při dosažení aktuálních sociálních problémů mají tendenci se lépe zapojit do podmínek dohledu a nezneužívat jej.

Seznam použitých informačních zdrojů

HENDL, Jan, 2005, *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2.

HENDL, Jan, 1999, *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, ISBN 80-246-0030-7.

JANEBOVÁ, Radka, Miroslav KAPPL a Martin SMUTEK, 2008, *Sociální práce, Mezi pomocí a kontrolou*. Gaudeamus, ISBN 978-807041-118-6.

JANEBOVÁ, Radka, 2014, *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, ISBN 978-80-7435-374-1.

JANUŠ, Jan a kol., 2020, *Tresty budoucnosti*. Praha: Info.cz Online Media, ISBN 978-80-907780-0-9.

JELÍNEK, Jiří a kol., 2018, *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, ISBN 978-80-7502-278-3.

KVĚTENSKÁ, Daniela, 2016, Execution of the Probation in the Czech Republic. In JUSKO. P. – PAPŠO P. (et al.). *Mediation and Probation and Mediation Service in Slovakia, Czech Republic and other countries*. London, G&D Publishing, s. 156–174. ISBN 978-1-5272-0424-9.

KVĚTENSKÁ, Daniela, 2009, *Úvod do sociální práce pro pomáhající profese*. Vyd. 2., aktualiz. a rozš. Hradec Králové: Gaudeamus, ISBN 978-80-7041-431-6.

LUDEWIG, Kurt, 2011, *Základy systemické terapie*. Praha: Grada, Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3521-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kol., 2001, *Základy sociální práce*. Praha: Portál, ISBN 80-7178-473-7.

ŠÁMAL, MUSIL, KUČHTA A KOL., 2013, *Trestní právo procesní: 4. přepracované vydání*. Praha: Nakladatelství C.H.Beck, ISBN 978-80-7400-496-4.

ŠČERBA, Filip, 2014, *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 2. vydání. Praha: Leges, ISBN 978-80-87576-93-9.

ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ, 2010, *Probace a mediace*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-757-2.

Trestní předpisy, Úplné znění k 14. 9. 2020, 2020, Ostrava-Hrabůvka: Sagit, ISBN 978-80-7488-4245.

ÚLEHLA, Ivan, 2005, *Umění pomáhat*. Praha: Sociologické nakladatelství, ISBN 80-86429-36-9.

Odborné články

HERICH, Lukáš, 2016, Srovnání norského a českého modelu ukládání některých alternativních trestů: Trestní právo: odborný časopis pro trestní právo a obory související. *Trestní právo: odborný časopis pro trestní právo a obory související* [online], **20**(2), 7–12 [cit. 2022-02-28].

HULMÁKOVÁ, Jana, 2016, Efektivní sankční politika – trendy a limity: Časopis pro právní vědu a praxi. *Časopis pro právní vědu a praxi* [online], **24**(1), 37–46 [cit. 2022-02-28]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/>

TOMÁŠEK, Jan a Jan ROZUM, 2016, Patnácté výročí od založení Probační a mediační služby České republiky: co oslavenci popřát (z pohledu kriminologických výzkumů)?: Česká kriminologie (online). *Česká kriminologie (online)* [online], 1–10 [cit. 2021-04-21]. Dostupné z: <https://ceskakriminologie.cz/cs/archiv/2016-1/patnacte-vyroci-od-zalozeni-probacni-a-mediacni-sluzby-ceske-republiky-co-oslavenci-poprat-z-pohledu-kriminologickych-vyzkumu>

VICHEREK, Roman, 2019, Vazba a možnosti elektronické kontroly obviněného: Časopis pro právní vědu a praxi. *Časopis pro právní vědu a praxi* [online], **27**(1), 29–47 [cit. 2022-02-28]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cpvp/article/view/11893>

Seznam tabulek, obrázků a grafů

Seznam tabulek

Tabulka 1 Transformační tabulka	35
Tabulka 2 Tazatelské otázky předkládané informantům	36
Tabulka 3 Popis informantů PMS HK	37
Tabulka 4 Počet uložených alternativních trestů u OS HK.....	39
Tabulka 5 Počty klientů v říjnu 2021 u PMS Hradec Králové	46

Seznam obrázků

Obrázek 1 Mechanismus ke sladění dohledu a pomoci **Chyba! Záložka není definována.**

Seznam grafů

Graf 1 Počet uložených alternativních trestů u OS HK.....	39
--	----

Seznam příloh

Příloha 1	Grafické, tabulkové vyhodnocení výzkumu a výzkumných otázek	I
------------------	---	---

Přílohy

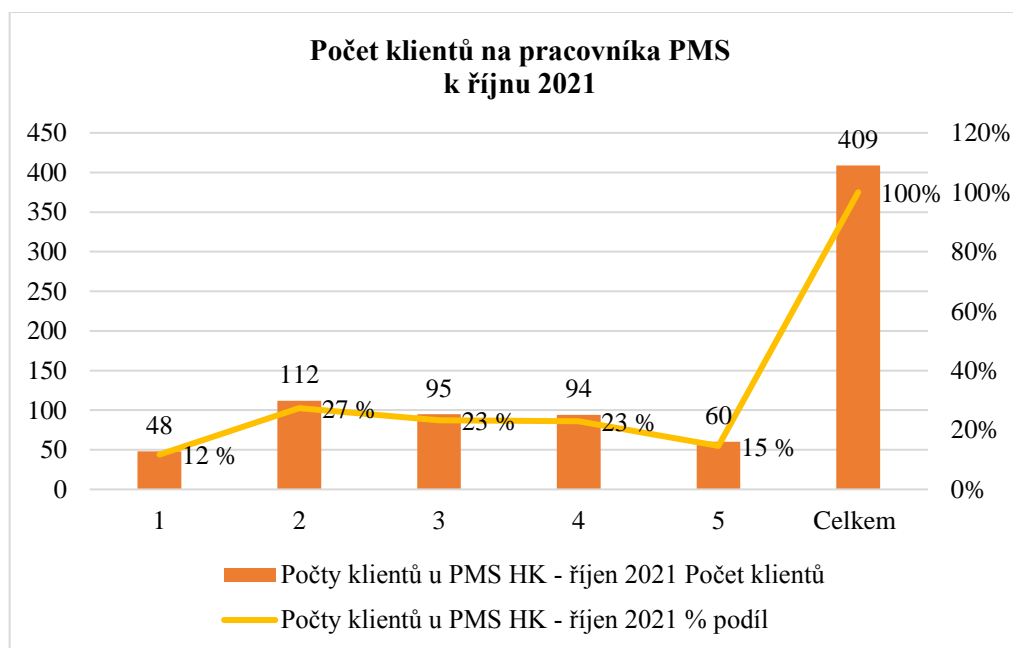
Příloha 1 Grafické, tabulkové vyhodnocení výzkumu a výzkumných otázek

TO1

Tabulka 6 Počty klientů v říjnu 2021 u PMS Hradec Králové

Počty klientů u PMS Hradec Králové – říjen 2021		
Pracovník	Počet klientů	% podíl
1	48	12 %
2	112	27 %
3	95	23 %
4	94	23 %
5	60	15 %
Celkem	409	100 %

Zdroj: Holečková (2022)

Graf 2 Počty klientů v říjnu 2021 u PMS Hradec Králové

Zdroj: vlastní zpracování

TO 1

Tabulka 7 Průměrná délka konzultace jednoho klienta při konzultaci

Délka konzultace s klientem u PMS HK	
Pracovník	Čas strávený s klientem
1	neuvedeno, nejde paušalizovat
2	40 minut
3	20–50 min
4	30–60 min
5	30–35 min

Zdroj: Holečková (2022)

TO1

Tabulka 8 Počty klientů a počet konzultačních dní v týdnu u každého probačního pracovníka PMS HK

Počet klientů a počet konzultačních dní v týdnu			
Pracovník	Počet klientů	Počet dní	Celkem za týden
1	4	4	16
2	5	5	25
3	4	3	12
4	5	5	25
5	4	4	16
Celkem	22		94

Zdroj: Holečková (2022)